

Diana OLAR

Cauza Kononov c. Letonia (II)*

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Fosta Secție a III-a

Cauza Kononov c. Letonia

Intervenient, Rusia

Hotărârea din 24 iulie 2008

Art. 7 Convenție – „Nicio pedeapsă fără lege”

Cadrul juridic căruia i se circumscrie plângerea adresată de Domnul Kononov Curții Europene a Drepturilor Omului cuprinde legislație și jurisprudență interne și internaționale.

II. Declarații adoptate de legislativul Letoniei

La 4 mai 1990, Consiliul Suprem a adoptat Declarația privind restabilirea independenței Republicii Letonia și, în aceeași zi, Declarația de aderare a Republicii Letonia la convențiile internaționale privind drepturile omului. „Aderarea” la care se referă Declarația însemna de fapt o acceptare solemnă, unilaterală, a valorilor exprimate în instrumentele respective. Ulterior, Letonia a semnat și a ratificat în mod procedural, cele mai multe dintre convențiile la care s-a făcut trimitere în Declarație.

La 22 august 1996, Parlamentul leton a adoptat Declarația privind ocuparea Letoniei, care califică anexarea teritoriului leton de către URSS, în 1944, drept o „ocupație militară” și o „încorporare ilicită”. Reintrarea sovieticilor în posesia teritoriului, la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, a fost considerată o „re-stabilire a unui regim de ocupație”.

III. Legislație internă relevantă

A. Codul penal sovietic din 1926

Printr-un decret din 6 noiembrie 1940, Sovietul Suprem al Republicii Socialiste Sovietice (RSS) a Letoniei a înlocuit Codul penal leton din 1933 cu Codul penal adoptat de Rusia Sovietică în 1926, care a devenit astfel aplicabil și în Letonia. Dispozițiile relevante ale acestui Cod, așa cum erau redactate în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, prevăd următoarele:

Art. 2: „Prezentul Cod se aplică tuturor cetățenilor RSFRS [Republicii Federale Socialiste a Rusiei Sovietice] care comit acte cu pericol social pe teritoriul RSFRS sau în afara granițelor URSS, dacă sunt prinși pe teritoriul RSFRS”.

* Prima parte a studiului a fost publicată în Noua Revistă de Drepturile Omului nr. 2/2010, p. 93.

Art. 3: „Răspunderea cetățenilor din celelalte Republici Socialiste Federate Sovietice se va stabili potrivit legilor RSFRS dacă au comis infracțiuni pe teritoriul RSFRS, sau în afara granițelor URSS dacă au fost prinși și predați organelor de cercetare penală pe teritoriul RSFRS.

Răspunderea cetățenilor din Republicile Socialiste Federate pentru infracțiuni comise pe teritoriul Uniunii se va stabili potrivit legilor locului unde a fost comisă infracțiunea”.

Art. 4: Răspunderea străinilor pentru infracțiuni comise pe teritoriul URSS se va stabili potrivit legilor locului unde a fost comisă infracțiunea”.

Art. 193-1: „Infracțiunile militare sunt cele comise de personalul militar din Armata Roșie a Muncitorilor și a Țăranilor sau din Marina Roșie a Muncitorilor și a Țăranilor sau de persoane desemnate în echipele pentru păstrarea ordinii sau care sunt încorporate periodic în detașamente teritoriale [atunci când astfel de infracțiuni] se îndreaptă împotriva ordinii stabilite a serviciului militar și care, datorită naturii și semnificației lor, nu pot fi comise de cetățeni neînrolați în Armată sau în Marină (...)”.

Art. 193-3: „Ori de câte ori un soldat nu execută un ordin legitim primit în timpul luptei, se vor aplica măsuri de protecție a societății, sub forma a cel puțin trei ani de închisoare.

Când o astfel de neexecutare are un efect negativ asupra operațiunilor de luptă, se va aplica măsura ultimă de protecție a societății [și anume, pedeapsa cu moartea] (...)”.

Art. 193-17: „Jefuirea, adică deposedarea civililor de bunurile lor în timpul luptei, prin amenințarea cu armele sau sub pretextul rechiziției în scopuri militare și sustragerea bunurilor personale ale morților sau ale răniților, în beneficiul personal, va determina aplicarea măsurii ultime de protecție a societății, însoțită de confiscarea tuturor bunurilor infractorului.

Dacă există circumstanțe atenuante, condamnarea va fi redusă la cel puțin trei ani de închisoare, în izolare completă”.

Art. 193-18: „Actele ilicite de violență comise de soldați în vreme de război sau în timpul luptei vor determina aplicarea unor măsuri de protecție a societății, sub forma a cel puțin trei ani de închisoare, în izolare completă.

Dacă există circumstanțe agravante, se va aplica măsura ultimă de protecție a societății”.

Art. 14 din Cod instituie termene de prescripție de trei, cinci sau zece ani, în funcție de durata condamnării. Totuși, instanței i s-a conferit puterea discreționară de a nu aplica termenul de prescripție, în două categorii de situații: și anume, în cauze privind „infracțiuni contra-revoluționare” și atunci când inculpatul este acuzat de „implicare într-o luptă activă împotriva clasei muncitoare și împotriva mișcării revoluționare”, în calitate de funcționar superior al regimului țarist sau din timpul Războiului Civil Rus (1917-1922). În primul caz, inculpatul nu risca pedeapsa capitală dacă nu beneficia de termenul de prescripție. În al doilea caz, Curtea avea, de asemenea, puterea discreționară de a evita pedeapsa capitală.

B. Codul penal sovietic, ulterior leton, din 1961

La 6 ianuarie 1961, Sovietul Suprem al URSS a adoptat un nou Cod penal care l-a înlocuit pe cel din 1926. El a intrat în vigoare la 1 aprilie 1961, iar prevederile sale relevante sunt redactate astfel:

Art. 72 (modificat de Legea din 15 ianuarie 1998): „Constituie infracțiune și va fi sancționată cu închisoarea de la trei la cincisprezece ani (...) sau cu moartea (...) fapta de a organiza grupuri înarmate cu scopul de a submina acțiunile statului, acțiunile private, de a ataca autoritățile, organizațiile sau persoanele fizice, sau fapta de a fi membru al unor astfel de grupuri sau de a participa la atacuri efectuate de ele”.

Art. 226: „Faptele prevăzute de prezentul Cod vor fi calificate infracțiuni militare atunci când sunt comise de personalul militar (...) împotriva ordinii stabilite a serviciului militar (...)”.

Art. 256 (abrogat de Legea din 10 septembrie 1991): „Constituie infracțiune și va fi sancționată cu închisoarea între trei și zece ani sau cu moartea, jefuirea, distrugerea ilegală a proprietății, implicarea în acte de violență împotriva populației unei regiuni supuse atacului sau confiscarea ilegală a proprietății sub pretextul necesității militare”.

Potrivit art. 45 din Cod, regimul prescripției nu se aplică automat infracțiunilor pedepsite cu moartea, ci este lăsat la discreția instanței.

Codul a rămas în vigoare – cu unele modificări – și după ce Letonia și-a redobândit independența. La 10 septembrie 1991, art. 256 a fost abrogat. Codul a fost modificat printr-o lege din 6 aprilie 1993, care a introdus următoarele prevederi:

Art. 6-1: „Persoanele vinovate de crime împotriva umanității, genocid, crime împotriva păcii sau crime de război pot fi condamnate indiferent de momentul când au fost comise infracțiunile”.

Art. 45-1: „Prescripția răspunderii penale nu se va aplica persoanelor vinovate de crime împotriva umanității, genocid, crime împotriva păcii și crime de război”.

Art. 68-3: „Orice persoană găsită vinovată de săvârșirea unei crime de război, așa cum este definită în convențiile relevante cu forță obligatorie, adică violări ale legilor și ale cutumelor războiului prin omor, tortură, jefuirea populației civile dintr-un teritoriu ocupat sau a ostaticilor sau a prizonierilor de război, deportarea unor asemenea persoane sau supunerea lor la muncă forțată, sau distrugerea nejustificată a orașelor și a instalațiilor, va fi pedepsită cu detenția pe viață sau cu închisoarea între trei și cincisprezece ani”.

C. Codul penal leton din 1998

În 1998, Codul penal din 1961 a fost înlocuit cu unul nou, care a intrat în vigoare la 1 aprilie 1999. Esența art. 6-1, 45-1 și 68-3 ale vechiului Cod a fost preluată în art. 5 §4, 57 și 74 din noul Cod. Totuși, pedeapsa maximă cu închisoarea care putea fi dispusă atunci când nu era obligatorie pedeapsa cu moartea, a fost mărită la 20 de ani. De asemenea, noul Cod avea și următoarele prevederi:

Art. 34 §1: „Oricine execută un ordin sau o directivă infracțională poate fi exonerat de răspundere pentru fapta sa doar dacă nu avea cunoștință de caracterul ei penal și dacă acest caracter nu era evident. Totuși, chiar și în astfel de cazuri, se va angaja răspunderea penală pentru crime împotriva umanității și împotriva păcii, pentru crime de război și pentru genocid”.

Art. 75: „Orice persoană vinovată de folosirea ilegală a violenței împotriva populației dintr-o zonă în care se desfășoară ostilități și de confiscarea sau de distrugerea

ilicită, violentă, a proprietății membrilor acelei populații, va fi pedepsită cu închisoarea între trei și cincisprezece ani”.

IV. Drept internațional relevant

A. Dreptul anterior celui de-al Doilea Război Mondial: Convențiile de la Haga (1899 și 1907)

Prima codificare cu forță obligatorie a legilor și a cutumelor războiului a fost Convenția de la Haga din 29 iulie 1899 privind legile și cutumele războiului terestru, care a fost adoptată și deschisă semnării la Prima Conferință Internațională de Pace de la Haga. Convenției i s-a anexat un Regulament care a intrat în vigoare la 28 iunie 1907.

La 18 octombrie 1907, în cadrul celei de-a Doua Conferințe Internaționale de Pace, a fost semnată o a doua convenție, numită la fel ca prima. Tot ca și Convenția din 1899, aceasta conținea norme privind legile și cutumele războiului terestru. Existau doar ușoare diferențe între cele două versiuni ale convențiilor și ale regulamentelor. Articolul 4 din a doua Convenție – care a intrat în vigoare la 11 iulie 1910 – prevedea că ea a înlocuit Convenția din 1899. Totuși, Convenția din 1899 „a rămas în vigoare între Puterile semnatare care nu au ratificat și [noua] Convenție”. Atât Germania, cât și Rusia au ratificat Convenția din 1907 la 27 noiembrie 1909. Totuși, ea nu a fost niciodată ratificată de Letonia.

Dispozițiile relevante din preambulul Convenției din 1907 sunt redactate astfel:

„(...) Considerând important (...) să revizuiască legile generale și cutumele războiului, fie pentru a le defini cu mai multă precizie, fie pentru a le limita în așa fel încât să li se atenueze, pe cât posibil, severitatea, [Înaltele Părți Contractante] au considerat că este necesar să completeze și să explice, sub anumite aspecte particulare, lucrările Primei Conferințe de Pace care, urmând Conferinței de la Bruxelles din 1874 și fiind inspirate de ideile dictate de o gândire înțeleaptă și generoasă, au adoptat prevederi menite să definească și să guverneze utilizările războiului terestru.

În opinia Înalțelor Părți Contractante, aceste prevederi, a căror formulare a fost inspirată de dorința diminuării relelor războiului, atât cât permit exigențele militare, au scopul de a servi drept regulă generală de comportament pentru beligeranți, în raporturile lor reciproce și în relațiile cu localnicii.

Totuși, în prezent, nu s-au putut concerta reguli care să acopere toate circumstanțele concrete posibile în practică.

Pe de altă parte, Înaltele Părți Contractante nu intenționează, evident, ca în absența unui acord scris, situațiile neprevăzute să fie lăsate hotărârii arbitrare a comandanților militari.

Până când se va adopta un cod mai complet al legilor războiului, Înaltele Părți Contractante consideră că este urgent să declare că, în situațiile care nu sunt incluse în Regulamentul adoptat, locuitorii și beligeranții rămân sub protecția și sub guvernarea principiilor de drept internațional, așa cum rezultă ele din uzanțele stabilite între națiunile civilizate, din legile umanității și din imperativele conștiinței publice (...).”

Articolul 2 al Convenției din 1907 prevede: „Dispozițiile Regulamentului la care se face referire în art. 1 și în prezenta Convenție, nu se aplică decât între Părțile Contractante, și doar dacă toți beligeranții sunt părți la Convenție”.

Articolele relevante ale Regulamentului privind legile și cutumele războiului terestru – care sunt identice în ambele versiuni – prevăd următoarele:

Art. 1: Legile, drepturile și obligațiile de război se aplică nu doar armatelor, ci și miliției și corpurilor de voluntari care îndeplinesc următoarele condiții:

1. Sunt comandate de o persoană responsabilă pentru subordonații săi;
2. Au o emblema distinctivă fixă care poate fi recunoscută de la distanță;
3. Poartă arme la vedere;
4. Își desfășoară operațiunile în conformitate cu legile și cutumele războiului.

În statele în care miliția sau corpurile de voluntari alcătuiesc armata, sau o parte din ea, ele sunt incluse în denumirea de «armată»”.

Art. 2: „Locuitorii unui teritoriu care nu a fost ocupat, care, la apropierea inamicului, se înarmează spontan ca să opună rezistență trupelor invadatoare, fără să fi avut timp să se organizeze potrivit art. 1, vor fi considerați beligeranți dacă poartă arme la vedere și dacă respectă legile și cutumele războiului”.

Art. 3: „Forțele armate ale părților beligerante pot fi alcătuite din combatanți și din non-combatanți. În cazul în care sunt capturați de inamic, ambele categorii au dreptul să fie tratate ca prizonieri de război”.

Art. 22: „Dreptul beligeranților de a recurge la mijloace care să rănească adversarul nu este nelimitat”.

Art. 23 parag. 1: „În plus față de interdicțiile precizate în Convenții speciale, sunt interzise, în mod special: (...)

(b) Uciderea sau rănirea cu viclenie a persoanelor care fac parte din națiunea sau din armata dușmană; (...)

(g) Distrugerea sau confiscarea proprietății inamicului, cu excepția cazului în care această distrugere sau confiscare este pretinsă în mod imperativ de necesitățile războiului; (...)”.

Art. 24: „Vicleniile de război și folosirea unor măsuri necesare pentru a obține informații despre inamic și despre țară sunt considerate permisibile”.

Art. 25: „Atacarea sau bombardarea, prin orice mijloace, a orașelor, a satelor, a așezărilor sau a clădirilor care nu sunt apărate, sunt interzise”.

Art. 28: „Jefuirea unui oraș sau a unei așezări, chiar și atunci când au fost luate prin asalt, este interzis”.

Art. 42: „Teritoriul este considerat ocupat atunci când se află sub autoritatea de fapt a armatei dușmane.

Ocupația se extinde doar asupra teritoriului în care s-a stabilit sau în care poate fi exercitată această autoritate”.

Art. 46: „Drepturile și onoarea familiei, viața persoanelor și proprietatea privată, precum și practica și convingerile religioase, trebuie să fie respectate.

Proprietatea privată nu poate fi confiscată”.

Art. 47: „Jaful este formal interzis”.

Art. 50: „Populației nu i se va impune nici o pedeapsă generală, pecuniară sau de alt tip, pentru acțiunile persoanelor în privința cărora nu se poate invoca răspunderea solidară și individuală”.

B. Tribunalele de la Nürnberg și de la Tokio

1. Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg, hotărârea acestuia și „Principiile Nürnberg”

Prevederile relevante ale Cartei Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg, care este Anexă la Acordul de la Londra din 1945, prevăd următoarele:

Art. 6: „Tribunalul creat prin Acordul [de la Londra] (...) pentru judecarea și pedepsirea principalilor criminali de război din țările europene ale Axei va avea puterea să judece și să pedepsească persoane care, acționând în interesele țărilor europene ale Axei, fie ca simpli indivizi, fie ca membri ai unor organizații, au comis oricare dintre următoarele infracțiuni.

Următoarele acțiuni sau oricare dintre ele constituie crime aflate în competența Tribunalului, pentru care se va angaja răspunderea individuală: (...)

(b) Crime de război: și anume, violări ale legilor și ale cutumelor războiului. Astfel de violări vor include, însă nu limitativ, omorul, relele tratamente sau deportarea pentru muncă forțată sau în orice alt scop, a populației civile din teritoriile ocupate, omorul sau relele tratamente aplicate prizonierilor de război sau persoanelor aflate pe mare, uciderea ostaticilor, jefuirea proprietății publice sau private, distrugerea voluntară a marilor aglomerări urbane, a orașelor sau a satelor, sau devastarea care nu este justificată de o necesitate militară; (...)

Liderii, organizatorii, instigatorii și complicii care participă la conceperea sau la executarea unui plan comun sau a unei conspirații pentru a comite oricare dintre crimele de mai sus sunt răspunzători pentru toate actele comise de orice persoană, în executarea unui astfel de plan”.

Art. 8: „Faptul că acuzatul a acționat în conformitate cu ordinului Guvernului său ori a unui superior nu îl va exonera de răspundere, dar poate fi avut în vedere pentru atenuarea pedepsei, dacă Tribunalul decide că dreptatea impune acest lucru”.

Motivele relevante ale hotărârii Tribunalului de la Nürnberg pronunțate la 1 octombrie 1946 sunt formulate astfel:

„Tribunalul este (...) constrâns de Cartă, atunci când definește atât crimele de război, cât și crimele împotriva umanității. Totuși, referitor la crimele de război, așa cum s-a subliniat deja, infracțiunile definite de art. 6 (b) din Cartă erau deja considerate crime de război potrivit dreptului internațional. Ele erau incriminate de art. 46, 50, 52 și 56 din Convenția din 1907 (...) Violarea acestor prevederi constituie crime pentru care persoanele vinovate sunt pedepsite, iar acest fapt este prea consolidat pentru a mai permite controverse.

Se susține însă că Convenția de la Haga nu se aplică în această cauză, datorită clauzei de «participare generală» inclusă în art. 2 al Convenției de la Haga din 1907. (...). Câțiva dintre beligeranții ultimului război nu erau parte la această Convenție.

În opinia Tribunalului, nu este necesar ca el să se pronunțe în această problemă. Normele conflictului terestru, exprimate în Convenție, au reprezentat fără îndoială un progres față de dreptul internațional care exista la data adoptării lor. Dar Convenția a precizat în mod expres că ea constituie o încercare «de a revizui legile generale și cutumele războiului», a căror existență a confirmat-o astfel, la acea dată, însă pe la

1939 aceste reguli prevăzute de Convenție erau recunoscute de toate națiunile civilizate, și considerate norme declaratorii ale legilor și ale cutumelor războiului, la care se face referire în art. 6 (b) din Cartă.

S-a susținut, de asemenea, că Germania nu mai era obligată de normele conflictului terestru în multe dintre teritoriile ocupate în timpul războiului, deoarece Germania a supus total acele țări și le-a încorporat în Reichul German, fapt care i-a conferit autoritatea de a trata țările ocupate ca și cum ele ar face parte din Germania. Potrivit Tribunalului, în prezenta cauză nu este necesar ca instanța să decidă dacă această doctrină a supunerii, dependentă cum este de cucerirea militară, are vreo aplicare atunci când supunerea este rezultatul crimei de război de agresiune. Doctrina nu a fost niciodată considerată aplicabilă, atâta vreme cât exista o armată pe teren, care încerca să redea țările ocupate celor care le dețineau cu adevărat și, prin urmare, în prezenta cauză doctrina nu putea fi aplicată nici unuia dintre teritoriile ocupate după 1 septembrie 1939. În ceea ce privește crimele de război comise în Boemia și Moravia, un răspuns suficient este faptul că aceste teritorii nu au fost niciodată anexate Reichului, ci asupra lor s-a stabilit un simplu protectorat (...).

La pct. (a) din Rezoluția nr. 177 (II), Adunarea Generală a Națiunilor Unite a invitat Comisia de Drept Internațional să „formuleze principiile războiului internațional recunoscute în Carta Tribunalului de la Nürnberg și în hotărârea Tribunalului”. La a doua sesiune, în iunie și iulie 1950, Comisia a formulat cele șapte principii fundamentale care fixează principiile de bază ale dreptului internațional. Principiul nr. II afirmă: „Faptul că dreptul intern nu impune o pedeapsă pentru un act care constituie o crimă potrivit dreptului internațional, nu exonerează autorul actului de răspundere, potrivit dreptului internațional”.

2. Carta Tribunalului Internațional Militar pentru Orientul Îndepărtat și hotărârea acestuia

Carta Tribunalului Internațional Militar pentru Orientul Îndepărtat (Tribunalul de la Tokyo pentru crime de război) a fost adoptată printr-o declarație unilaterală a Comandantului Suprem al Forțelor Aliate, Generalul Douglas MacArthur, la 19 ianuarie 1946. Pasajul relevant al art. 5 din Cartă prevede următoarele:

„Tribunalul va avea competența să judece și să pedepsească criminali de război din Orientul Îndepărtat care, în calitate de persoane fizice sau de membri ai unor organizații, sunt acuzați de infracțiuni care includ crime împotriva păcii.

Următoarele acte sau oricare dintre ele sunt infracțiuni care intră în competența Tribunalului și care vor angaja răspunderea personală: (...)

(b) Crime de război convenționale: și anume, violări ale legilor și ale cutumelor războiului;

(c) (...) Liderii, organizatorii, instigatorii și complicii care participă la conceperea sau la executarea unui plan comun sau a conspirației în scopul comiterii oricăreia dintre infracțiunile precizate mai sus sunt responsabili pentru toate actele efectuate de orice persoană, în executarea unui astfel de plan”.

Motivarea relevantă a hotărârii pronunțate la 12 noiembrie 1948 de Tribunalul de la Tokyo pentru crime de război, este formulată astfel:

„(...) Efectivitatea unora dintre Convențiile semnate la Haga în 18 octombrie 1907 ca obligații convenționale directe a fost semnificativ diminuată prin încorporarea unei așa numite «clauze de participare generală», potrivit căreia Convenția ar avea forță obligatorie doar dacă toți Beligeranții ar fi părți la tratat. Efectul acestei clauze este, în drept strict, acela de a priva unele Convenții de forță lor obligatorie în calitate de obligații convenționale directe, fie chiar de la începutul războiului, fie pe parcursul acestuia, de îndată ce o Putere nesemnatară, oricât de neimportantă, se alătură categoriei Beligeranților. Cu toate că obligația de a respecta prevederile Convenției ca tratat cu forță obligatorie poate fi înlăturată prin efectul «clauzei de participare generală» sau în alt mod, Convenția rămâne o probă relevantă a dreptului internațional cutumiar, pe care Tribunalul trebuie să o ia în considerare, alături de toate celelalte probe disponibile, pentru a determina dreptul cutumiar care urmează să fie aplicat într-o situație dată (...)”.

C. Drept convențional posterior celui de-al Doilea Război Mondial

1. Convenția de la Geneva din 1949 și Primul Protocol Adițional la aceasta

Convenția de la Geneva din 12 august 1949 referitoare la Protecția persoanelor civile în timp de război, care a intrat în vigoare la 21 octombrie 1950, și Protocolul Adițional la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 referitor la protecția victimelor conflictelor armate internaționale (Protocolul 1), adoptat la 8 iunie 1977 și care a intrat în vigoare la 7 decembrie 1978, cuprind o codificare mai detaliată a normelor de drept internațional umanitar. Alături de numeroase prevederi generale care sunt identice, în esență, cu cele din Convenția de la Haga (precum interzicerea totală a jafului, a distrugerii nejustificate a proprietății private, a pedepselor colective, și protecția proprietății private și a drepturilor fundamentale), ele conțin și norme mai detaliate (cum ar fi interzicerea torturii și a tratamentelor crude, precum și a experimentelor medicale care nu sunt necesare din motive medicale, acordarea unui respect deosebit femeilor însărcinate precum și interzicerea pronunțării unei sentințe fără o judecată prealabilă, în procese care să asigure garanții minime ale echității).

Articolul 5 al Convenției din 12 august 1949 prevede următoarele: „Atunci când una dintre Părțile aflate în conflict ajunge la convingerea că pe teritoriul său, o persoană protejată este bănuită în mod legitim că desfășoară sau că este implicată în activități ostile securității statului, această persoană nu va putea pretinde, în temeiul prezentei Convenții, să exercite acele drepturi și privilegii care ar prejudicia securitatea aceluia stat.

Atunci când, într-un teritoriu ocupat, o persoană protejată este reținută ca spion sau ca sabotor sau pe motiv că este bănuită în mod legitim de activități ostile securității puterii de ocupație, acea persoană va fi privată de dreptul la liberă comunicație, în temeiul prezentei Convenții, atunci când securitatea militară pretinde în mod necesar acest lucru.

Asemenea persoane vor fi însă tratate, de fiecare dată, cu umanism și, în cazul judecării lor, nu vor fi lipsite de drepturile la un proces echitabil și regulamentar, prevăzute de prezenta Convenție. De asemenea, le vor fi garantate drepturile depline

și privilegiile unei persoane protejate potrivit prezentei Convenții, de îndată ce o va permite securitatea statului sau a puterii de ocupație, după caz”.

Articolul 50 al Protocolului I din 8 iunie 1977, prevede următoarele: „1. Un civil este orice persoană care nu aparține uneia dintre categoriile la care se referă art. 4 (A) (1), (2), (3) și (6) din a Treia Convenție și art. 43 din prezentul Protocol. În caz de dubiu cu privire la statutul de civil al unei persoane, se va considera că acea persoană este un civil.

2. Populația civilă include toate persoanele care sunt civili.

3. Prezența, în cadrul populației civile, a unor persoane care nu se încadrează în definiția civililor nu privează populația de caracterul său civil”.

Printr-o decizie din 20 noiembrie 1991, Consiliul Suprem al Letoniei a ratificat accesiunea statului la diferite Convenții de la Geneva și la Protocoalele lor Adicionale, printre care se numără și Convenția privind protecția persoanelor civile în timp de război, din 12 august 1949 și Protocolul Adițional referitor la protecția victimelor conflictelor armate internaționale, din 8 iunie 1977. Ratificarea lor a produs efecte începând cu 24 iunie 1992.

2. Convenția privind inaplicabilitatea regimului prescripției la crimele de război și la crimele împotriva umanității

Prevederile relevante ale Convenției privind inaplicabilitatea regimului prescripției la crimele de război și la crimele împotriva umanității, adoptată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite la 26 noiembrie 1968 și care a intrat în vigoare la 11 noiembrie 1970, sunt formulate astfel:

Art. 1: „Niciun regim de prescripție nu va fi aplicat următoarelor infracțiuni, indiferent de data la care au fost comise:

(a) Crimele de război, așa cum sunt definite în Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg, din 8 august 1945 și confirmate de Rezoluțiile nr. 3 (1) din 13 februarie 1946 și nr. 95 (I) din 11 decembrie 1946, adoptate de Adunarea Generală a Națiunilor Unite, în mod special «violările grave» enumerate în Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 pentru protecția victimelor războiului; (...)”.

Art. 2: „Dacă se comite oricare dintre crimele menționate în art. 1, prevederile acestei Convenții se vor aplica reprezentanților autorității de stat și persoanelor fizice care, în calitate de autori sau de complici, participă sau instigă în mod direct la comiterea oricăreia dintre aceste crime, sau care conspiră la comiterea lor, indiferent de gradul finalizării, precum și reprezentanților autorității de stat care tolerează comiterea lor”.

Art. 4: „Statele părți la prezenta Convenție se obligă să adopte, în conformitate cu procedurile lor constituționale, orice măsuri legislative sau de altă natură care sunt necesare, pentru a se asigura că acuzarea și pedepsirea crimelor la care se referă art. 1 și 2 din prezenta Convenție nu vor beneficia de regimul prescripției sau de alte limitări și că astfel de prevederi, în măsura în care există, vor fi abrogate”.

Convenția menționată mai sus a intrat în vigoare pentru Letonia la 13 iulie 1992.

V. Jurisprudență internă: procesele Krasnodar și Kharkov

Aflată în război cu Germania nazistă din 22 iunie 1941, Uniunea Sovietică și-a convins de îndată aliații vestici de necesitatea condamnării criminalilor de război, în instanțele interne. Printr-un decret emis la 2 noiembrie 1942, Prezidiul Sovietului Suprem al URSS a instituit o „Comisie Extraordinară de Stat pentru stabilirea și investigarea crimelor comise de invadatorii germano-fasciști și de complicii lor, precum și a prejudiciilor care au fost create cetățenilor, fermelor colective, organizațiilor sociale, întreprinderilor de stat și instituțiilor din URSS”. Informațiile adunate de această Comisie au fost folosite pentru judecarea criminalilor de război, începând cu cetățenii sovietici acuzați de colaborare cu germanii și apoi, cu acordul Aliaților, continuând chiar cu germanii înșiși.

În ceea ce privește dreptul penal material aplicabil crimelor menționate mai sus, la 10 aprilie 1943 Prezidiul Sovietului Suprem a emis un decret care preciza pedepsele aplicabile criminalilor germano-fasciști vinovați de ucidere sau de rele tratamente față de populația civilă sovietică și față de membrii Armatei Roșii care au fost luați prizonieri, spionilor și trădătorilor sovietici, precum și complicilor lor. Pedepsele prevăzute în decret erau moartea prin spânzurare, în cazul autorilor, și munca forțată, în cazul complicilor.

Primul proces în care s-au aplicat prevederile decretului din 19 aprilie 1943 și în care s-au folosit informațiile obținute de Comisia Extraordinară s-a desfășurat la Krasnodar, din 14 până în 16 iulie 1943. Cu toate că dosarele întocmite de Comisie se refereau la crime comise de reprezentanți ai puterii de ocupație naziste (execuția sumară a zeci de mii de civili, inclusiv femei, copii, bătrâni și prizonieri de război), doar unsprezece cetățeni sovietici – care au colaborat cu germanii sau i-au ajutat – au fost acuzați și au apărut în fața Tribunalului. Opt au fost condamnați la moarte pentru omor și înaltă trădare. Ceilalți trei acuzați au fost condamnați la muncă forțată pentru perioade de până la 20 de ani.

Primul proces al criminalilor de război naziști s-a desfășurat la Kharkov (acum Kharkiv, Ucraina), între 15 și 18 decembrie 1943. Ei au fost acuzați de o serie de infracțiuni: gazarea a mii de oameni din Kharkov și din împrejurimi, în vagoane special amenajate, relele tratamente și tortura aplicate prizonierilor de război și civililor, distrugerea satelor și executarea – în unele cazuri prin arderea de vii – a femeilor, a copiilor, a bătrânilor, a răniților și a prizonierilor de război.

În susținerile sale, procurorul s-a referit la normele universal acceptate ale dreptului internațional și, în special, la Convenția de la Haga din 1907 privind legile și cutumele războiului terestru. El a subliniat că această Convenție fusese semnată de Germania, astfel încât ea era obligată de normele sale. După ce și-au recunoscut propria vină și pe aceea a superiorilor ierarhici, cei trei inculpați au fost condamnați la moarte prin spânzurare. Pedepsa a fost executată a doua zi, în 19 decembrie 1943.

VI. Pretinsa violare a art. 7 din Convenție

Petentul a adresat Curții o plângere în care a invocat violarea art. 7 din Convenție, pe motiv că a fost victima aplicării retroactive a unei legi penale. El a susținut, în

special, că actele pentru care a fost acuzat nu constituiau, la data comiterii lor, o faptă penală incriminată de dreptul intern sau de dreptul internațional și că excepția instituită în al doilea paragraf al art. 7 nu este incidentă în cazul său, deoarece preținsele infracțiuni care i-au fost imputate nu se circumscriu sferei de aplicare a acestui text.

Articolul 7 din Convenție prevede următoarele: „1. Nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau o omisiune care, în momentul săvârșirii, nu constituia o infracțiune potrivit dreptului național sau internațional. De asemenea, nu se poate aplica o pedeapsă mai severă decât aceea aplicabilă în momentul săvârșirii infracțiunii.

2. Prezentul articol nu va aduce atingere judecării și pedepsirii unei persoane vinovate de o acțiune sau de o omisiune care în momentul săvârșirii era considerată infracțiune potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate”.

A. Susținerile părților

1. Argumentele Guvernului

Guvernul a subliniat la început faptul că Curtea Europeană nu reprezintă o patra instanță în raport cu tribunalele interne și că, în afara situațiilor cu un evident caracter arbitrar, ea nu are rolul de a pune în discuție constatările de fapt ale instanțelor interne. Prin urmare, Curtea trebuie să-și întemeieze decizia pe descrierea cuprinsă în hotărârile instanțelor letone, a evenimentelor din 27 mai 1944. Același lucru este valabil și în ceea ce privește problemele de drept: de vreme ce singura sarcină a Curții este aceea de a interpreta și de a aplica Convenția europeană pentru protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale și Protocoalele sale adiționale, ea nu este competentă să se pronunțe cu privire la interpretarea unei legi interne sau a unui tratat internațional, cum este Convenția de la Haga din 1907. Ca atare, în susținerea Guvernului, Curtea este ținută de constatările instanțelor letone, mai ales în ceea ce privește calificarea anumitor persoane drept „combatanți” sau „civili”.

Referitor la starea de fapt, Guvernul nu a negat categoric susținerea petentului potrivit căreia cei nouă săteni din Mazie Bati, uciși la 27 mai 1944, predaseră anterior germanilor grupul de Partizani Roșii ai lui Chugunov. Totuși, chiar presupunând că sătenii au alertat ofițerii *Wehrmacht*-ului, acest lucru nu îi lipsea de statutul lor „civil”, mai ales că niciunul dintre ei nu a participat la masacrul Partizanilor ascunși în hambar. După moartea grupului condus de Chugunov, bărbații din Mazie Bati au primit arme și muniții, însă ele nu au fost folosite decât pentru apărare și nu au fost purtate la vedere. În fine, sătenii nu au organizat nicio rezistență împotriva petentului sau a unității sale, cu toate că erau suficient de înarmați și că au avut destul timp pentru a-și pregăti apărarea. Prin urmare, cele nouă persoane ucise de petent erau, într-adevăr, „civili”.

Guvernul a contestat și susținerea petentului potrivit căreia expediția punitivă din 27 mai 1944 a fost executată la ordinele unui tribunal militar *ad hoc*, instituit de Partizanii Roșii. El a citat probele, uneori contradictorii, care au fost administrate în fața instanțelor de judecată și care demonstau că nu a existat un astfel de organ sau, dacă a existat, că el nu era activ. În orice caz, chiar presupunând că s-a pronunțat o hotărâre judecătorească privind sătenii din Mazie Bati, aceasta a fost în mod manifest

ilicită, deoarece ei au fost judecați în contumacie și cu violarea celor mai fundamentale drepturi ale apărării.

În ceea ce privește fondul plângerilor, din perspectiva art. 7 al Convenției, Guvernul și-a defalcat susținerile în răspunsuri formulate la șase întrebări consecutive care demonstrează, în opinia lui, faptul că prezenta cauză nu implică nicio violare a acestui articol.

Prima întrebare viza chestiunea de a ști dacă la 27 mai 1944 exista o definiție a conceptului de crime de război în dreptul internațional și dacă actele petentului corespund acelei definiții. Pentru a răspunde întrebării, Guvernul a recapitulat istoricul acestui concept, începând cu Războiul Civil American și continuând cu evoluția lui ca urmare a Primului Război Mondial și a Tratatului de la Versailles, din 1919. În acest sens, Guvernul a susținut că înainte de Procesul de la Nürnberg, a fost necesară distincția între o „violare a legilor și a cutumelor războiului” și o „crimă de război”. Cu toate că dreptul internațional stabilise cu mult înainte care sunt legile și cutumele războiului și, implicit, violările acestora, el nu a instituit nicio pedeapsă pentru persoanele vinovate de asemenea violări. La acea vreme, *jus in bello* recunoștea doar dreptul statelor de a judeca și de a pedepsi naționali lor sau ai altor state pentru violări ale legilor și ale cutumelor războiului, comise pe teritoriul lor. Aspectele privind natura exactă a răspunderii (civilă, penală sau disciplinară) și procedura aplicabilă (cum ar fi autoritățile competente, termenele de prescripție și garanțiile procedurale) au rămas în competența exclusivă a statelor. Convenția de la Haga din 1907, pe care s-au întemeiat instanțele letone în prezenta cauză, avea la bază exact aceeași logică. În ciuda faptului că de atunci s-a dezvoltat o tendință semnificativă spre incriminarea unor asemenea violări, dreptul a evoluat, în acest domeniu, abia după atrocitățile din al Doilea Război Mondial. Noile tratate – Convențiile de la Geneva din 1949 și Protocoalele lor Adiționale și Convenția privind inaplicabilitatea regimului prescripției la crimele de război și la crimele împotriva umanității, din 1968 – au redus spațiul de manevră al statelor, prin faptul că au instituit obligația de a incrimina cele mai grave violări ale legilor și ale cutumelor războiului, de a le ancheta și de a le exclude de la regimul prescripției, precum și obligația de a judeca nu doar principalii suspecți, ci și complicii acestora.

În prezenta cauză, Guvernul a făcut trimitere la hotărârile Tribunalului de la Tokyo și de la Nürnberg pentru a demonstra că la începutul celui de-al Doilea Război Mondial prevederile materiale ale Convenției de la Haga din 1907 erau acceptate în integralitatea lor de comunitatea internațională, indiferent dacă un stat sau altul aderase sau nu la acest instrument. Cu alte cuvinte, în 1939, conținutul acestei Convenții făcea deja parte din dreptul internațional general universal. Actele comise de petent la 27 mai 1944 erau, cât se poate de clar, violări grave ale legilor și ale cutumelor războiului prevăzute în Convenția de la Haga. Era puțin important dacă ele constituiau și *crime* de război, întrucât, potrivit dreptului internațional de la acea vreme, statele erau libere să stabilească prin lege natura unor astfel de acte și răspunderea aferentă. În orice caz, legea internă aplicabilă în 1944 le caracteriza drept *crime*. În fine, la vremea când petentul a fost pus sub acuzare, judecat și condamnat (din 1998 până în 2004), prevederile relevante ale dreptului internațional caracterizau asemenea acte ca fiind indiscutabil *criminale*, le excludeau de la incidența regimului

prescripției și impuneau statelor, inclusiv Letoniei, obligația clară și expresă de a judeca și a pedepsi infractorii.

A doua întrebare adresată de Guvern era aceea ce a ști dacă, potrivit dreptului intern aplicabil pe teritoriul leton la momentul relevant, comportamentul petentului avea caracter penal. Potrivit Guvernului, răspunsul este afirmativ. În susținerea sa, comportamentul petentului constituia o „infracțiune militară” potrivit art. 193-18 al Codului penal sovietic din 1926, sancționată cu pedeapsa cu moartea. Codul era în vigoare pe teritoriul Letoniei, în temeiul Decretului din 6 noiembrie 1940. El era așadar aplicabil petentului atât *ratione loci*, cât și *ratione personae* (în calitate de combatant în armata sovietică). Articolul 193-18 era suficient de clar și de precis pentru a-i permite petentului să înțeleagă și să evalueze gravitatea și consecințele actelor sale.

De asemenea, Guvernul a subliniat că infracțiunea pe care o constituie acțiunile invocate a rămas după război în textul Codului și a fost inclusă în art. 256 al Codului penal sovietic din 1961. Prin urmare, petentul nu ar fi putut considera nicio clipă că legislatorul a decis să le dezincrimineze. Chiar dacă, într-adevăr, continuitatea incriminării a fost suspendată temporar printr-o Lege din 10 septembrie 1991 care a abrogat art. 256, astfel încât, pentru o vreme, crimele de război nu au mai constituit, formal, o faptă penală, la scurt timp după aceea, în 6 aprilie 1993, legislatorul a inserat în Cod un nou capitol privind crimele de război și crimele împotriva umanității, iar acțiunile invocate au fost din nou individualizate și incriminate. Lipsa continuității nu a însemnat în niciun caz că statul leton a renunțat la hotărârea de a deferi justiției persoanele vinovate, cu atât mai mult cu cât avea o obligație în acest sens, potrivit convențiilor internaționale.

În fine, Guvernul a subliniat că existase o continuitate nu doar în ceea ce privește calificarea juridică a acțiunilor invocate, ci și excluderea regimului prescripției. Codul din 1926 prevedea deja excepții de la regimul prescripției, pe care Codul din 1961 l-a extins la toate infracțiunile sancționate cu pedeapsa capitală, deci inclusiv la faptele petentului. În timpul perioadei de anexare sovietică, între 1940 și 1991, autoritățile legitime ale statului leton au fost împiedicate în mod obiectiv să-și exercite puterile suverane asupra teritoriului național. Prin urmare, ele nu au putut să demareze proceduri penale împotriva petentului sau să aplice în cazul lui regimul prescripției. Dimpotrivă, de îndată ce s-a restaurat independența, Letonia a început procesul de cercetare și de sancționare a crimelor de război și a crimelor împotriva umanității.

Cea de-a treia întrebare a Guvernului viza chestiunea de a ști dacă actele comise de petent la 27 mai 1944 aveau „caracter penal, potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate”. Și în această privință Guvernul a menționat că prevederile fundamentale ale lui *jus in bello*, așa cum a fost codificat de Convenția de la Haga din 1907, au devenit o parte integrantă a dreptului internațional cutumiar, înainte de 1939. În consecință, în prezenta cauză este aplicabil mai curând art. 7 §1, decât art. 7 §2 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Totuși, pentru ipoteza în care Curtea nu ar accepta acest punct de vedere, Guvernul a susținut că se circumscrie condamnarea petentului excepției instituite de art. 7 §2.

A patra întrebare pune problema dacă petentul ar fi trebuit să știe, la 27 mai 1944, faptul potrivit căruia comportamentul lui era, obiectiv vorbind, infracțional. În susținerea Guvernului, răspunsul este afirmativ. Mai întâi, pe criteriul „individului mediu”, oricine era conștient că torturarea și uciderea persoanelor neînarmate – mama și tatăl unor copii mici și o femeie în vârstă – și arderea de vie a unei mame însărcinate erau acte criminale și contrare celor mai fundamentale principii ale umanității. În al doilea rând, în calitate de comandant al unității, petentul ar fi trebuit să știe că era responsabil pentru comportamentul oamenilor săi și că avea obligația să-i supravegheze și să pedepsească orice abuz.

În fine, în al treilea rând, Guvernul s-a referit la anumite măsuri luate de autoritățile sovietice încă de la începutul războiului, cu scopul de a supune judecății și de a pedepsi criminali de război germani. În acest sens, el a făcut trimitere, în mod special, la procesul Kharkov care se desfășurase cu vreo șase luni înainte de comiterea actelor pentru care era acuzat petentul. Toate aceste măsuri au beneficiat de o largă acoperire media, atât în URSS, cât și în străinătate, inclusiv în ziarul oficial al Armatei Roșii. Prin urmare, este imposibil ca petentul să nu fi știut că se implica în același tip de comportament ilicit ca acela pentru care fuseseră deja judecați și condamnați numeroși germani.

Guvernul a precizat că argumentul petentului potrivit căruia el nu ar fi putut să prevadă faptul că datorită unei răsturnări de evenimente ar putea fi chemat într-o bună zi să dea socoteală în fața instanțelor penale, a fost respins în hotărârea Curții pronunțată în cauza *Streletz, Kessler și Krenz c. Germania*¹. Oricum, speranța sau certitudinea petentului că, din motive politice, el ar scăpa nepedepsit, nu a fost un motiv suficient pentru a nu-l condamna. În acest sens, Guvernul s-a referit la teoreticianul german al dreptului Rudolf von Ihering și a susținut că preeminența dreptului se întemeiază pe semnificația formală a textului juridic. Dacă e să se păstreze preeminența dreptului, atunci sensul obiectiv trebuie să rămână independent și, în ultimă instanță, să fie strict separat de orice interpretare subiectivă și arbitrară, oricât de răspândită ar fi aceasta ca „practică statală” – cu atât mai mult, atunci când interpretarea arbitrară predominantă a „dreptului în (in)acțiune”, contrară dreptului scris, este rezultatul coliziunii dintre executiv, legislativ și ramurile judiciare ale statului. Păstrarea separației dintre obiectiv și subiectiv în drept este singurul mijloc de a garanta că nimeni nu este mai presus de lege.

A cincea întrebare a Guvernului a fost aceea de a ști dacă, în domeniul crimelor de război, este posibil să se angajeze răspunderea unei persoane fără a se angaja, totodată, și răspunderea statului. Și de această dată răspunsul Guvernului este afirmativ. În susținerea lui, răspunderea statului și cea a persoanei nu se exclud reciproc, dar nici nu sunt interdependente, întrucât urmăresc două scopuri diferite: primul este acela de a repara prejudiciul și de a reconcilia națiuni, iar ultimul de a asigura legalitatea și de a evita impunitatea. Guvernul a subliniat că exact principiul răspunderii persoanei – ca opus răspunderii statului – este cel care a servit drept bază pentru instituirea Tribunalului Penal Internațional pentru Fosta Iugoslavie, a Tribunalului Penal Internațional pentru Ruanda și a Curții Penale Internaționale.

¹ *Streletz, Kessler și Krenz c. Germania* [GC], nr. 34044/96, 35532/97 și 44801/98, §§79-83 și 88-89, ECHR 2001-II.

În fine, a șasea și ultima întrebare a Guvernului viza chestiunea de a ști dacă Letonia avea dreptul să judece petentul pentru violarea legilor și a cutumelor războiului. În acest sens, Guvernul a citat hotărârea pronunțată de Curtea Permanentă de Justiție Internațională la 7 septembrie 1927, în cauza *Lotus*², care precizează că problema nu este aceea dacă statul este autorizat să exercite jurisdicție penală, ci dacă există vreun obstacol care să-l împiedice să procedeze astfel. În prezenta cauză, nimic nu a împiedicat Letonia să acuze și să judece pe unul dintre propriii ei naționali, pentru o infracțiune comisă pe propriul său teritoriu. În plus, statul leton nu avea doar dreptul, ci și obligația – atât juridică, cât și morală – de a judeca persoane vinovate de săvârșirea unor crime de război împotriva propriilor ei naționali.

De asemenea, Guvernul a subliniat importanța pe care o au astfel de procese pentru restaurarea democrației, pentru stabilirea adevărului istoric și pentru a garanta dreptate celor care au fost victime ale crimelor împotriva umanității și ale crimelor de război. El s-a referit, în acest sens, la constatările Curții din cauza *Kolk și Kislyiy c. Estonia*³. În ciuda tuturor problemelor concrete cu care se confruntau autoritățile letone, aceste procese au fost foarte importante, contribuind la revanșa față de imperfecțiunile procesului de la Nürnberg, care a fost, într-o mare măsură, un exemplu de dreptate pentru învingători, întrucât a pedepsit crimele comise de naziști dar, în același timp, a lăsat nesancționate actele criminale notorii săvârșite de Aliați.

Pe temeiul acestor argumente, Guvernul a apreciat că actele comise de petent la 27 mai 1944 constituie „o faptă penală, potrivit dreptului intern [și] internațional”, în sensul art. 7 §1 din Convenție și că, în orice caz, actele lui „[au fost] criminale, potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate”, în sensul art. 7 §2. Prin urmare, în prezenta cauză nu s-a produs nicio violare a art. 7 din Convenție.

2. Susținerile petentului

Potentul a contestat argumentele Guvernului. În susținerea lui, calificarea dată de instanțele letone acțiunilor sale s-a întemeiat pe convingerea eronată că, la acea vreme, Letonia era ocupată ilicit de URSS și că el reprezenta forțele de ocupație. Potentul a subliniat că Letonia a devenit în mod licit parte a Uniunii Sovietice, în 1940, iar locuitorii acestui teritoriu – inclusiv el însuși și locuitorii din Mazie Bati – au devenit cetățeni ai URSS. În schimb, în 1941, Letonia a fost ocupată de Germania nazistă, iar petentul, în calitate de cetățean sovietic, a ales să își apere țara împotriva ocupantului, pe pământ natal. Chiar și dintr-o perspectivă obiectivă, el a acționat ca un apărător al pământului său natal, iar nu ca un invadator. Într-adevăr, la acea vreme nu exista o armată letonă distinctă, care să lupte împotriva Uniunii Sovietice. Potentul a respins așadar teoria „dublei ocupații” care fusese susținută de autoritățile letone. În observațiile sale înregistrate după decizia de admisibilitate a plângerii, el a precizat că în opinia sa aceste probleme nu au nici o relevanță reală pentru prezenta cauză.

² *Collection of Judgments of the PCIJ*, Series A., No. 10.

³ *Kolk și Kislyiy c. Estonia*, decizia nr. 23052/04 și 24018/04, ECHR 2006-I.

Potrivit petentului, condamnarea lui este contrară exigențelor art. 7 din Convenție, întrucât ea nu intră sub incidența vreuneia dintre cele trei excepții instituite de acest text. Comportamentul lui față de sătenii din Mazie Bati nu constituia o infracțiune, potrivit dreptului internațional sau a dreptului intern în vigoare la acea vreme, și nici nu avea caracter „penal, potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate”.

În această privință, petentul a susținut că prevederile dreptului internațional pe care se întemeiază Guvernul nu pot fi aplicate prezentei cauze. Deși a înțeles că el și oamenii unității lui se încadrează în definiția noțiunii de „combatant”, specifică dreptului internațional, el a apreciat totuși, contrar Guvernului, că și cei nouă săteni din Mazie Bati care au fost uciși la 27 mai 1944 erau „combatanți”, iar nu „civili”. Hotărârea Curții Regionale din Latgale, pronunțată în 3 octombrie 2003, a reținut că cei nouă săteni au colaborat cu administrația militară germană și au sprijinit regimul de ocupație nazist, care le-a furnizat arme și muniții. Oricum, nu s-ar putea găsi o altă explicație, de vreme ce persoane civile obișnuite care trăiau în teritoriul ocupat de Germania nazistă erau supuse execuției imediate, dacă se descoperea că dețin arme de foc. În orice caz, colaborarea sătenilor cu naziștii i-a privat de statutul lor „civil” și de imunitate. Înarmați, bărbații din Mazie Bati reprezentau un pericol real pentru Partizanii Roșii, iar numeric se apropiau de efectivul unei secții dintr-o unitate mică a armatei obișnuite.

Potentul știa că, în 1944, Regulamentul anexat Convenției de la Haga din 1907 privind legile și cutumele războiului terestru făcea parte din dreptul internațional universal acceptat de comunitatea internațională. Acest instrument a folosit însă termeni ca „dușman” și „națiune sau (...) armată dușmană”. Sătenii din Mazie Bati, care aveau aceeași naționalitate sovietică a petentului și a camarazilor lui, nu erau „dușmanii” acestora. Cu alte cuvinte, nici Regulamentul amintit mai sus, nici Carta Tribunalului de la Nürnberg nu puteau fi aplicate acțiunilor comise de membrii unui grup înarmat, împotriva concetățenilor lor. Mai mult, art. 6 din Carta Tribunalului de la Nürnberg a restrâns aplicabilitatea acestui instrument la criminalii de război „din țările europene ale Axei” care maltrataseră „populații civile în teritoriile ocupate”. În mod clar, această situație nu se regăsește în cazul petentului. În fine, Convenția de la Geneva din 1949 referitoare la protecția persoanelor civile în timp de război nu putea fi aplicată retroactiv. Chiar presupunând că acest lucru ar fi posibil, situația este identică celei privind Convenția de la Haga. Pe scurt, petentul a considerat că el a fost victima aplicării prin analogie a unei dispoziții de drept penal, ceea ce este inacceptabil.

În al doilea rând, spre deosebire de Guvern, petentul a susținut că actele sale nu constituie o infracțiune potrivit dreptului internațional pozitiv din 1944. Codul penal din 1926 al Rusiei Sovietice – care era atunci în vigoare – păstra o tăcere deplină în privința crimelor de război. Articolul 193-18, pe care s-a întemeiat Guvernul, viza de fapt noțiunea de „infracțiune militară” și era inclus într-un capitol omonim. Există o deosebire semnificativă între crime de război și „infracțiuni militare”, de vreme ce ultimele erau violări obișnuite ale ordinii impuse serviciului militar și beneficiau de regimul prescripției. În plus, la 27 mai 1944, petentul nu a făcut decât să execute ordinele comandantului său. Dacă nu s-ar fi supus, ar fi riscat el însuși pedeapsa

capitală pentru insubordonare. Petentul a mai subliniat că, deși lui nu i se putea aplica nici o sancțiune în temeiul Codului din 1926, cei nouă săteni uciși la Mazie Bati erau vinovați de înfrățirea de înaltă trădare împotriva statului lor (URSS).

Faptul că după război petentul, departe de a fi acuzat pentru înfrățirile invocate, a fost, dimpotrivă, decorat cu Ordinul Lenin, cea mai înaltă distincție sovietică, demonstrează, în opinia lui, că nu a comis nicio faptă incriminată de Codul penal intern, în vigoare la acea dată.

În al treilea rând, petentul a susținut că comportamentul lui din 27 mai 1944 nu a avut un caracter „penal, potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate”. În acest sens, el a explicat faptul că luptase împotriva ocupanților nazisti în calitate de membru al forțelor armate ale unui stat parte la coaliția anti-hitleristă și că victimele sale nu erau civili, ci combatanți care fuseseră înarmați de inamic. În susținerea lui, „nu se poate pune la îndoială, în mod rezonabil, dreptul legitim al Partizanilor, care acționau împotriva ariergardei unui inamic de o cruzime feroce, care nu respecta nici una dintre legile și cutumele războiului, de a pedepsi cu moartea complicitii înarmați ai naziștilor”. Petentul a mai subliniat că el și oamenii săi nu au jefuit satul Mazie Bati. Confiscarea armelor și a muniției pe care sătenii le primiseră de la dușmani constituia o pradă de război, legitimă.

Potentul s-a considerat, în general, victima unor schimbări politice istorice, pe care nu le putea controla. În primul rând, contrar celor susținute de Guvern, el nu ar fi putut să prevadă, la acea vreme, că într-o zi va fi tras la răspundere pentru acțiunile sale. Cu toate că știa de condamnarea criminalilor de război germani, nu și-ar fi putut vreodată imagina că va fi el însuși judecat pentru că a luptat împotriva Armatei Germane. În al doilea rând, în 1944 el chiar credea, cu bună-credință, că încorporarea Letoniei în URSS, cu patru ani în urmă, fusese total legitimă, că nu existase niciodată o „ocupație sovietică” și că el a devenit cetățean sovietic, care își apăra țara, URSS, împotriva invadatorului nazist. Abia în 1990 – mult după comiterea faptelor invocate – Consiliul Suprem a adoptat Declarația privind restabilirea independenței, care declara ilicită, nulă și inefectivă încorporarea Letoniei de către URSS. Și doar șase ani mai târziu, Parlamentul leton a adoptat Declarația privind ocuparea Letoniei, prin care a fost confirmată teoria „dublei ocupații”. Petentul nu ar fi putut să prevadă adoptarea acestor declarații. În susținerea lui, singurul temei real pentru condamnarea sa erau aceste două texte politice care, în mod evident, nu au calitate de „lege”.

Potentul a contestat și argumentul Guvernului potrivit căruia răspunderea unei persoane pentru crime de război poate fi angajată independent de răspunderea statului implicat. În susținerea petentului, „înainte de a-i judeca drept criminali de război pe cei care au executat voința statului, trebuie să se stabilească faptul că statul avea intenții criminale”. Având în vedere că niciun organ internațional similar Tribunalului de la Nürnberg nu a statuat că acțiunile URSS-ului pe teritoriul leton au fost ilicite, instanțele letone nu aveau niciun drept să formuleze astfel de concluzii, în deciziile lor.

În concluzie, pentru că nu acționa „pe teritoriu inamic ocupat”, nu este posibil, prin definiție, ca petentul să fi fost vinovat de o crimă de război. În subsidiar, chiar dacă s-ar presupune că el a comis una sau mai multe fapte incriminate de dreptul general, condamnarea lui ar fi de multă vreme prescristă. Prin urmare, în prezenta cauză a existat o violare a art. 7 din Convenție.

3. Susținerile terțului intervenient

Guvernul rus a achiesat, în esență, la argumentele petentului. Ideea centrală a susținerii lui este aceea că instanțele letone nu ar fi trebuit să aplice petentului, prin analogie, Carta Tribunalului de la Nürnberg – care avea scopul de a pedepsi crimele comise de puterile Axei în teritoriile ocupate – deoarece petentul a luptat alături de coaliția antihitleristă în propria lui țară, URSS. O asemenea extindere este inacceptabilă și, evident, este contrară hotărârii Tribunalului de la Nürnberg pe care s-a bazat întregul sistem politic și juridic postbelic.

La fel ca petentul, Guvernul rus a subliniat distincția dintre crimele de război (în sensul Cartei Tribunalului de la Nürnberg) și „infracțiunile militare” (așa cum sunt înțelese în dreptul sovietic). Astfel, Codul penal sovietic din 1926 nu conține nicio prevedere similară art. 68-3 din Codul penal leton, pe care s-a întemeiat condamnarea petentului. Chiar presupunând că petentul a comis o faptă incriminată de Codul penal leton, condamnarea lui s-a prescris de mult timp, prin efectul art. 14 din același Cod. De vreme ce termenul de prescripție pentru cele mai grave infracțiuni era de zece ani, în cazul petentului el trebuie să se fi împlinit în 1954 și, ca atare, acesta nu mai putea fi judecat pentru acțiunile sale. Condamnarea lui în temeiul art. 68-3 din Codul penal leton a fost rezultatul aplicării retroactive a unei legi penale.

Guvernul rus a susținut argumentul petentului potrivit căruia cele nouă victime nu erau „civili”, ci „combatanți”. Ele au abuzat în mod grav de statutul lor „civil”, prin faptul că au oferit sprijin activ unuia dintre beligeranți și că au primit arme. Atunci când membrii unității lui Chugunov au intrat în hambarul lui Meikuls Krupnik, sătenii ar fi putut să-i alunge și să refuze să-i adăpostească, dacă s-ar fi temut pentru propria lor siguranță. Însă ei au ales să-i trădeze. Susținerea potrivit căreia sătenii din Mazie Bati aveau dreptul să primească arme de la invadatorii hitleriști, pentru „auto-apărare” împotriva Partizanilor anti-naziști, este illogică, întrucât Partizanii aveau și ei naționalitate sovietică și, pe de altă parte, este inacceptabilă, deoarece contravine hotărârii de la Nürnberg. Colaborării cu regimul criminal nazist nu i se poate asocia nicio legitimitate.

Guvernul rus a subliniat faptul că sătenii nu au fost „masacrați”, ci „executați”, în urma condamnării lor de un tribunal militar instituit în conformitate cu legile războiului și a precizat că pedeapsa pe care au primit-o a fost dreaptă și proporțională cu fapta lor. În consecință, prin chiar natura ei, operațiunea din 27 mai 1944 a fost extrem de selectivă, având în vedere că a vizat nouă persoane determinate, care erau vinovate de înaltă trădare, iar nu și alți săteni, care au fost pe bună dreptate cruțați.

B. Decizia Curții

1. Stare de fapt și calificare juridică

Ca element preliminar, Curtea menționează că Guvernul pârât îi contestă competența de a evalua constatările de fapt și de drept ale instanțelor letone. Legat de acest aspect, Curtea reiterează faptul că, potrivit art. 19 din Convenție, singura sa obligație este să asigure respectarea angajamentelor asumate de statele părți la Con-

venție. Prin urmare, conform principiului subsidiarității, inerent sistemului de protecție a drepturilor persoanei creat prin Convenție, în principiu, instanțelor interne le revine în mod exclusiv competența să constate starea de fapt a cauzei și să interpreteze dreptul intern. Curtea nu poate chestiona decizia autorităților naționale decât dacă este în mod flagrant și manifest arbitrară⁴. Această regulă generală, formulată inițial în legătură cu dreptul la un proces echitabil, protejat de art. 6 §1 din Convenție, se aplică tuturor prevederilor materiale ale Convenției⁵.

Regula se aplică și atunci când dreptul intern face trimitere la norme de drept internațional general sau la tratate internaționale. În cauzele în care instanțele interne au interpretat aceste dispoziții, rolul Curții se reduce la a preciza dacă efectele unei asemenea interpretări sunt compatibile cu prevederile Convenției⁶.

Totuși, situația este diferită atunci când nu legislația națională, ci însăși Convenția este cea care face trimitere la dreptul intern. În astfel de cazuri, nerespectarea legislației naționale poate constitui, în sine, o violare a Convenției. Prin urmare, în temeiul principiului *jura novit curia*, Curtea poate și trebuie să exercite competența de a cerceta dacă s-a respectat dreptul⁷. Exact același principiu este incident și în privința art. 7, deoarece aplicarea unei dispoziții penale de drept intern unui act care nu se circumscrie acelei dispoziții creează în mod direct un conflict cu prevederile Convenției. În astfel de împrejurări, Curtea trebuie să aibă competența de a decide dacă dispoziția respectivă de drept penal a fost respectată, pentru că altfel art. 7 ar fi lipsit de sens⁸. Curtea consideră că exact același principiu este incident și în acele situații în care, la fel ca în prezenta cauză, instanțele interne au aplicat dreptul internațional.

De asemenea, în această cauză trebuie să se facă o distincție clară între existența faptelor și calificarea lor juridică. În ceea ce privește constatările de fapt ale instanțelor letone, Curtea a statuat deja că procedura care a dus la condamnarea petentului este conformă exigențelor procesului echitabil, prevăzute de art. 6 §1 din Convenție⁹. În aceste condiții, nu există nici un motiv să se conteste descrierea stării de fapt a evenimentelor din Mazie Bati, așa cum a fost reținută în decizia finală a instanței de judecată – hotărârea Secției de Drept Penal, din 30 aprilie 2004 – care a fost menținută de Senatul Curții Supreme. Dimpotrivă, Curtea poate și trebuie să examineze calificarea juridică a acestor evenimente, potrivit dreptului intern și internațional, pentru a stabili dacă petentul a beneficiat de garanțiile prevăzute de art. 7 al Convenției. În acest scop, ea este liberă să atribuie faptelor reținute în cauză o calificare juridică diferită de cea pe care o pretinde petentul sau, dacă este nevoie, să privească

⁴ *García Ruiz c. Spania* [GC], nr. 30544/96, §§28-29, ECHR 1999-I.

⁵ A se vedea, *inter alia*, *Sisojeva et alii c. Letonia* [GC], nr. 60654/00, §89, ECHR 2007; *a/s Diena și Ozoliņš c. Letonia*, nr. 16657/03, §66, 12 iulie 2007.

⁶ *Waite și Kennedy c. Germania* [GC], nr. 26083/94, §54, ECHR 1999-I.

⁷ A se vedea, *inter alia*, *Benham c. Regatul Unit*, hotărârea din 10 iunie 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-III, p. 753, §41; *Gusinskiy c. Rusia*, nr. 70276/01, §66, ECHR 2004-IV.

⁸ A se vedea, *inter alia*, *X. c. Republica Federală a Germaniei*, nr. 1169/61, decizia Comisiei din 24 septembrie 1963, Yearbook 6, p. 520; *X. c. Austria*, nr. 1852/63, decizia Comisiei din 22 aprilie 1965, Yearbook 8, p. 198.

⁹ Decizia de admisibilitate din 20 septembrie 2007.

faptele în manieră diferită. În plus, Curtea trebuie să țină seama nu doar de plângerea originară, ci și de documentele anexe, menite să o completeze prin eliminarea omisiunilor sau a obscurităților inițiale¹⁰.

Curtea a reținut că părțile și terțul intervenient atașază o importanță considerabilă unor probleme de ordin general, în special întrebării dacă încorporarea Letoniei în Uniunea Sovietică, în 1940, a fost licită conform dreptului internațional public și a dreptului constituțional și, de asemenea, chestiunii legate de măsura în care această încorporare afecta statutul juridic al petentului și al sătenilor din Mazie Bati, la 27 mai 1944. În acest sens, Curtea a reiterat că se abține, pe cât posibil, să se pronunțe asupra problemelor legate pur și simplu de fapte istorice, care nu aparțin competenței sale; totuși, ea a precizat că poate accepta anumite realități istorice notorii și își poate întemeia motivarea pe acestea¹¹. În prezenta cauză, nu este însă nevoie să abordeze astfel de probleme, deoarece ele nu sunt necesare, și nici măcar relevante.

2. Fondul plângerii

a) Principii generale

Garanția consacrată de art. 7, care este un element esențial al preeminenței dreptului, ocupă un loc central în sistemul de protecție al Convenției, aspect reliefat prin faptul că nu se permite nicio derogare pe baza art. 15, în timp de război sau în altă situație de urgență publică. Așa cum reiese din obiectul și din scopul său, art. 7 trebuie să fie interpretat și aplicat astfel încât să ofere garanții efective împotriva acuzării, a condamnării și a sancționării arbitrare¹².

Principiile generale privind interpretarea art. 7 §1, fixate în jurisprudența consolidată a Curții, sunt următoarele:

- Articolul 7 exprimă, *inter alia*, principiul că doar legea poate să definească o infracțiune și să prevadă o sancțiune (*nullum crimen, nulla poena sine lege*). Prin urmare, Curtea trebuie să verifice mai întâi dacă la data când o persoană a comis actul pentru care a fost apoi acuzată și condamnată, era în vigoare o normă de drept intern și internațional care incrimina acel act. De asemenea, art. 7 interzice, în primul rând, extinderea faptelor incriminate la acte care anterior nu aveau caracter penal și, în al doilea rând, interpretarea extensivă a dreptului penal în detrimentul acuzatului, spre exemplu prin analogie¹³.

- Infracțiunile și pedepsele aferente trebuie să fie clar definite de lege¹⁴. Această exigență este respectată atunci când o persoană poate să stabilească, pe baza modului

¹⁰ A se vedea, *inter alia*, *Fotiet Alii c. Italia*, hotărârea din 10 decembrie 1982, Series A nr. 56, p. 15, §44; *Rehbock c. Slovenia*, nr. 29462/95, §63, ECHR 2000-XII.

¹¹ *Ždanoka c. Letonia* [GC], nr. 58278/00, §96, ECHR 2006.

¹² A se vedea *S.W. c. Regatul Unit*, hotărârea din 22 noiembrie 1995, Series A nr. 335-B, p. 41, §34; *C.R. c. Regatul Unit*, hotărârea din 22 noiembrie 1995, Series A nr. 335-C, p. 68, §32.

¹³ A se vedea, *inter alia*, *Coëme et alii c. Belgia*, nr. 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96 și 33210/96, §145, ECHR 2000-VII.

¹⁴ *Achour c. Franța* [GC], nr. 67335/01, §41, ECHR 2006.

în care este formulată prevederea respectivă și, eventual, cu ajutorul interpretării făcute de instanțe, ce acțiuni sau inacțiuni îi vor angaja răspunderea penală¹⁵. Atunci când face trimitere la „lege”, art. 7 vizează exact același concept la care se referă Convenția și, în altă parte, când folosește același termen, și anume un concept care include atât legislația, cât și jurisprudența și care implică exigențe calitative, printre care accesibilitatea și predictibilitatea¹⁶.

- În orice sistem de drept, inclusiv în dreptul penal, există un element inevitabil de interpretare judiciară, indiferent cât de clar ar fi redactată o prevedere legală. Va fi întotdeauna necesar să se elucideze aspectele îndoielnice și să se adapteze textul normei la circumstanțe schimbătoare. Într-adevăr, în statele părți la Convenție, dezvoltarea progresivă a dreptului penal prin decizii judiciare este o parte bine consacrată și necesară, a tradiției juridice. Articolul 7 din Convenție nu poate fi înțeles ca o interdicție de clarifica gradual normele răspunderii penale, prin interpretare judiciară de la caz la caz, însă aceasta doar dacă dezvoltarea subsecventă a dreptului este în concordanță cu esența infracțiunii și numai cu condiția ca ea să fie predictibilă, în mod rezonabil¹⁷.

- Semnificația noțiunii de predictibilitate depinde în mare măsură de conținutul instrumentului vizat, de domeniul în care se aplică, de numărul și de statutul celor cărora li se adresează. Este posibil ca o lege să răspundă exigențelor de predictibilitate chiar și atunci când persoana vizată de textul ei trebuie să ceară consultanță juridică pentru a stabili, într-o măsură rezonabilă circumstanțelor, care sunt posibilele consecințe ale unei anumite acțiuni. Acest lucru este valabil, în special, în cazul persoanelor care desfășoară o activitate profesională, obișnuite cu faptul că trebuie să manifeste un înalt grad de precauție, în legătură cu munca lor. De aceea, este de așteptat ca ele să manifeste o grijă specială cu privire la riscurile pe care le implică o asemenea activitate¹⁸.

- Potrivit principiilor generale de drept, pârâții nu pot să justifice comportamentul de care sunt acuzați, doar invocând faptul că un asemenea comportament era frecvent și că astfel a creat o practică. Prin urmare, practica statului de a tolera sau de a încuraja anumite acțiuni pe care instrumente juridice interne și internaționale le califică drept fapte penale, precum și sentimentul de impunitate pe care o astfel de practică îl inspiră autorilor acestor acte, nu împiedică judecarea și sancționarea lor¹⁹.

- În cazul succesiunii de state sau a unei schimbări de regim politic pe teritoriul național, este absolut legitim ca un stat guvernat de preeminența dreptului să demareze proceduri penale împotriva persoanelor care au comis infracțiuni într-un regim anterior; la fel, instanțelor unui astfel de stat, care le înlocuiesc pe cele anterioare, nu li se poate reproșa că aplică și interpretează prevederile legale în vigoare la momentul faptei, din perspectiva principiilor care guvernează un stat supus preeminenței dreptului²⁰.

¹⁵ *Cantoni c. Franța*, hotărârea din 15 noiembrie 1996, Reports 1996-V, p. 1627, §29.

¹⁶ *Coëme et alii, supra cit.*

¹⁷ *Streletz, Kessler și Krenz, supra cit.*, §50.

¹⁸ *Pessino c. Franța*, nr. 40403/02, §33, 10 octombrie 2006.

¹⁹ *Streletz, Kessler și Krenz, supra cit.*, §§74, 77-79 și 87-88.

²⁰ *Idem*, §81, și *K.-H.W. c. Germania* [GC], nr. 37201/97, §84, ECHR 2001-II (extrase).

Referitor la art. 7 §2, instituțiile Convenției au făcut următoarele comentarii:

- Articolul 7 §2 din Convenție, referitor la „judecarea și pedepsirea unei persoane vinovate de o acțiune sau de o omisiune care în momentul săvârșirii era considerată infracțiune potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate”, reprezintă o derogare excepțională de la principiul general prevăzut în art. 7 §1. Astfel, cele două paragrafe sunt legate unul de altul și trebuie să fie interpretate coroborat²¹.

- Lucrările pregătitoare ale Convenției indică faptul că scopul parag. 2 este acela de a preciza că textul art. 7 nu afectează legile care, în circumstanțele absolut excepționale de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, au fost adoptate pentru a pedepsi crimele de război, trădarea și colaborarea cu inamicul; așadar, art. 7 §2 nu urmărește deloc o judecată morală sau juridică a acelor legi²². Aceeași rațiune se aplică și crimelor împotriva umanității comise în această perioadă²³.

b) Aplicarea principiilor prezentate mai sus, în această cauză

(i) Articolul 7 §1

Din perspectiva principiilor menționate mai sus, Curtea a precizat că nu îi revine ei sarcina să decidă cu privire la răspunderea penală individuală a petentului, această problemă fiind de competența instanțelor interne. Singura sarcină a Curții este de aceea de a analiza, raportat la art. 7 §1 din Convenție, dacă la 27 mai 1944 actele petentului constituiau fapte penale și dacă aceste infracțiuni erau definite în dreptul intern sau internațional cu suficientă accesibilitate și predictibilitate²⁴.

Drept internațional. Curtea a reținut că petentul a fost condamnat la pedeapsa închisorii în temeiul art. 68-3 din fostul Cod penal leton, o prevedere introdusă de Legea din 6 aprilie 1993 privind crimele de război. Cu toate că acest articol conține o listă sumară a actelor ilicite – precum omorul, tortura și jaful – el face o trimitere directă la „convențiile juridice relevante”, pentru definirea precisă a unor astfel de acte. Prin urmare, condamnarea petentului se întemeiază mai curând pe dreptul internațional decât pe dreptul intern, astfel încât, ea trebuie să fie analizată în primul rând din această perspectivă.

Următorul aspect care trebuie remarcat vizează faptul că în hotărârea din 13 aprilie 2004, care a fost menținută în apel sub aspectul elementelor de drept, Secția Penală a Curții Supreme a calificat actele petentului prin raportare la trei instrumente internaționale: Convenția de la Haga din 1907 privind legile și cutumele războiului terestru (sau, mai exact, Regulamentul anexat acesteia), Convenția de la Geneva din 1949 referitoare la protecția persoanelor civile în timp de război și, în fine, Protocolul Adițional la această Convenție, care a fost adoptat în 1977. Dintre aceste trei

²¹ *Tess c. Letonia* (decizie), nr. 34854/02, 12 decembrie 2002.

²² *X. c. Belgia*, nr. 268/57, Decizia Comisiei din 20 iulie 1957, Yearbook 1, p. 241.

²³ A se vedea *Touvier c. Franța*, nr. 29420/95, Decizia Comisiei din 13 ianuarie 1997, Decisions and Reports (DR) 88, p. 148; *Papon c. Franța (nr. 2)* (decizie), nr. 54210/00, ECHR 2001-XII (extrase).

²⁴ *K.-H.W. c. Germania*, supra cit., §46.

instrumente, doar Convenția de la Haga exista și era în vigoare în 1944, la data comiterii infracțiunilor invocate. Celelalte două instrumente au intrat în vigoare la o dată ulterioară și nu conțin nicio dispoziție care să le confere vreun efect retroactiv.

Legat de acest aspect, Curtea a menționat, în trecere, că este greu de înțeles afirmația Senatului Curții Supreme, potrivit căruia aplicarea retroactivă a ultimelor două instrumente este permisă de Convenția din 1968 privind inaplicabilitatea regimului prescripției la crimele de război și la crimele împotriva umanității, având în vedere că această Convenție vizează doar problema prescripției și păstrează tăcerea cu privire la problema efectului retroactiv. Potrivit Curții, în cazuri precum cel al petentului, când dreptul penal intern trimite la dreptul internațional pentru definirea unei infracțiuni, prevederile interne și internaționale alcătuiesc de fapt o singură normă penală care beneficiază de garanțiile art. 7 §1 din Convenție. Ca atare, această dispoziție produce efecte și împiedică aplicarea retroactivă a unui tratat internațional pentru a atribui caracter penal unei acțiuni sau inacțiuni.

Curtea a reținut că nici URSS și nici Letonia nu erau semnatare ale Convenției de la Haga din 1907. Prin urmare, conform clauzei de „participare generală” prevăzută de art. 2, această Convenție nu se aplică, formal, conflictului armat în discuție. Totuși, așa cum a statuat Tribunalul Internațional Militar de la Nürnberg în Hotărârea din 1 octombrie 1946, textul acestei Convenții a codificat normele cutumiare care, în 1939 – când a izbucnit războiul – „erau recunoscute de toate națiunile civilizate”. La fel, Tribunalul Internațional Militar pentru Orientul Îndepărtat a precizat, în Hotărârea din 12 noiembrie 1948: „Convenția rămâne(a) în calitate de probă acceptată a dreptului cutumiar al statelor”. Convenția din 1907 a reprodus aproape cuvânt cu cuvânt textul Convenției de la Haga din 1899 care, conform intenției autorilor, exprimate în preambul, reprezenta, cel puțin parțial, codificarea unor principii preexistente de drept internațional. La sfârșitul secolului al XIX-lea, aceste principii erau deja larg acceptate și nu există nici un motiv pentru a pune la îndoială caracterul lor universal, la mijlocul secolului XX, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. În plus, Curtea a statuat deja că, raportat la scopul art. 7 §1 din Convenție, noțiunea de „lege” include, în principiu, atât dreptul scris cât și dreptul nescris²⁵.

Potentul a susținut că prevederile Convenției de la Haga nu sunt aplicabile *ratione personae* evenimentelor din Mazie Bati, deoarece Convenția folosește termenul „inamic”, iar sătenii uciși la 27 mai 1944 erau consătenii lui. Curtea a respins acest argument. La data menționată mai sus, regiunea în care se afla satul Mazie Bati era ocupată de forțele armate ale Germaniei naziste, unul dintre beligeranții celui de-al Doilea Război Mondial, se afla sub administrație militară germană, într-o zonă de conflict apropiată frontului. În plus, nu s-a contestat faptul că petentul și oamenii din unitatea lui erau membri ai armatei sovietice și, ca atare, „combatanți”, în sensul dreptului internațional. Era așadar de așteptat ca ei să cunoască normele universale acceptate ale lui *jus in bello* și să le respecte în toate situațiile. Potrivit Curții, acest aspect este suficient pentru a permite concluzia că normele materiale din cuprinsul Regulamentului anexat Convenției de la Haga din 1907 sunt aplicabile evenimentelor invocate.

²⁵ K.-H.W. c. Germania (hotărâre), *supra cit.*, §52.

Curtea nu a considerat necesar să examineze separat în ce măsură, la 27 mai 1944, prevederile cuprinse Regulamentului aveau un caracter accesibil. Cu toate că URSS nu ratificat Convenția de la Haga, acest instrument nu a făcut decât să reproducă normele cutumiare fundamentale care erau categoric acceptate la acea vreme de comunitatea națiunilor. Prin urmare, Curtea prezumă că petentul, în calitate de membru al forțelor armate, trebuie să fi cunoscut aceste norme. În plus, Curtea a precizat că rolul său nu este acela de a oferi o interpretare care să posede autoritate, a Convenției de la Haga, sau de a fixa conținutul noțiunii de „crimă de război”, așa cum aceasta era înțeleasă în 1944²⁶. În schimb, în prezenta cauză Curtea a considerat că este necesar să analizeze criteriul predictibilității, mai exact, să stabilească, din punct de vedere obiectiv, dacă a existat un temei juridic plauzibil care să justifice condamnarea petentului pentru o crimă de război și, din punct de vedere subiectiv, dacă la momentul evenimentelor invocate petentul ar fi putut să prevadă în mod rezonabil faptul că comportamentul său îl va face vinovat de comiterea unei asemenea infracțiuni.

În acest scop, Curtea a apreciat că este necesar să recapituleze succint evenimentele invocate, așa cum au fost ele definitiv constatate de instanțele letone competente. În 27 mai 1944, pe timpul zilei, o unitate înarmată de Partizani Roșii îmbrăcați în uniformă germană și aflați sub comanda petentului au intrat în satul Mazie Bati. Unii dintre locuitorii acestui sat erau bănuți că ar fi trădat și că ar fi predat germanilor un alt grup de Partizani Roșii. Oamenii petentului au dat buzna și au percheziționat șase case care aparțineau sătenilor Modests Krupniks, Meikuls Krupniks, Ambrozs Buļs, Vladislavs Šķirmants, Juliāns Šķirmants și, respectiv, lui Bernards Šķirmants. Partizanii au găsit în fiecare casă puști și grenade pe care sătenii le primiseră de la administrația militară germană și, din acest motiv, i-au executat pe cei șase capi ai familiilor implicate. Dintre aceștia, doar Meikuls Krupnik nu a murit imediat, însă a fost grav rănit. Partizanii au rănit și două femei: mama lui Meikuls Krupnik și soția lui Bernards Šķirmants. Apoi au incendiat cele două case și clădirile anexe, care aparțineau acestor doi fermieri. Patru persoane aflate încă în viață în acel moment, au pierit în flăcări. În total, au fost uciși nouă săteni: șase bărbați și trei femei, dintre care una se afla în stadiul final al sarcinii. Curtea a subliniat în mod special faptul că ultima decizie internă nu a considerat ca fiind probat episodul referitor la pretinsa jefuire a satului Mazie Bati. Prin urmare, ea trebuie să plece de la prezumția că nu s-a furat nimic din hrana sau din lucrurile personale ale sătenilor. În schimb, nu s-a contestat faptul că la plecare, Partizanii au luat cu ei armele pe care le confiscaseră de la fermierii executați.

Curtea a remarcat că deciziile instanțelor naționale păstrează o tăcere aproape deplină cu privire la eventuala implicare personală și directă a petentului în evenimentele din Mazie Bati, altfel spus la acțiunile și la mișcările sale precise din timpul desfășurării evenimentelor. Deși petentul a fost acuzat inițial de uciderea sătenilor Ambrozs Buļs și Bernards Šķirmants și, se pare, de acte de tortură, el a fost ulterior achitat pentru faptele în privința cărora au fost retrase acuzațiile. În virtutea dreptului

²⁶ A se vedea, *mutatis mutandis*, *Behrami și Behrami c. Franța* (decizie) [GC], nr. 71412/01; *Saramati c. Franța, Germania și Norvegia* (decizie) [GC], nr. 78166/01 (cauze conexate), §122, ECHR 2007.

la prezumția de nevinovăție, consacrat de art. 6 §2 al Convenției, Curtea a acceptat teza că petentul nu a comis actele invocate. În aceste condiții și în absența unor informații mai detaliate cu privire la implicarea personală a petentului în actele invocate, Curtea a ajuns la concluzia că singura acuzație reală formulată la adresa lui este aceea de a fi comandat unitatea care a efectuat expediția punitivă din 27 mai 1944. Prin urmare, Curtea trebuie să stabilească dacă se poate considera, în mod rezonabil, că această operațiune, în sine, a violat legile și cutumele războiului, așa cum sunt ele codificate în Convenția de la Haga din 1907.

Pentru a răspunde acestei întrebări, Curtea a ținut seama, mai întâi, de condițiile existente în regiunea Mazie Bati, în 1944, și, în al doilea rând, de comportamentul sătenilor care au fost uciși de unitatea petentului. Referitor la fundalul general al evenimentelor din 27 mai 1944, Curtea a reținut că acestea nu s-au produs cu ocazia unei lupte. Totuși, la acea vreme, satul Mazie Bati se afla la aproximativ 80 de kilometri distanță de front, într-o regiune invadată de *Wehrmacht* și aflată sub ocupația Germaniei naziste, iar unitățile Partizanilor Roșii efectuau atacuri de gherilă asupra germanilor și existau conflicte armate chiar și în interiorul satului. Pe scurt, localitatea și întreaga zonă din împrejurimi erau teatrul unor confruntări deschise. În plus, documentele de arhivă prezentate de Guvern au demonstrat că în afară de forțele armate germane și sovietice, în regiune funcționa și o poliție auxiliară letonă, aflată în serviciul germanilor. În cel puțin unul dintre satele aceluiași district, poliția auxiliară formase un „grup de apărare” înarmat, alcătuit din localnici, „bărbați de nădejde”, iar în câteva dintre celelate sate au fost desemnați alți „bărbați de nădejde”, care să supravegheze persoanele suspecte, să demaște și să denunțe membrii Partizanilor Roșii.

Referitor la cele nouă victime ale unității petentului, Curtea a reținut că părțile nu sunt de acord cu privire la statutul precis pe care îl au acestea, potrivit dreptului internațional pozitiv din acea vreme. Guvernul pârât a susținut concluzia instanțelor letone, conform căreia sătenii trebuie considerați „civili”, cu toate garanțiile atașate acestui statut. Petentul și Guvernul rus au contestat această calificare. În opinia Curții, situația celor șase bărbați și a celor trei femei care au murit în timpul evenimentelor invocate trebuie să fie analizată distinct.

În ceea ce privește victimele de sex bărbătesc, Curtea a precizat că în dosarul cauzei nu există nimic care să indice faptul că ei erau membri ai poliției auxiliare letone (*Schutzmänner*). Prin urmare, susținerile petentului în acest sens trebuie respinse. Pe de altă parte, nu se contestă că acești bărbați au primit puști și grenade de la administrația militară germană. Faptul că în momentul atacului nu le purtau la vedere nu are nicio relevanță în prezenta cauză. Din dosarul cauzei rezultă că nu mai este posibil să se stabilească motivul precis pentru care germanii înarmaseră acești șase fermieri. Totuși, Curtea a reținut unii factori concordanți care ar putea să aducă puțină lumină sub acest aspect.

Părțile au recunoscut că în februarie 1944, cu aproximativ trei luni înaintea evenimentelor invocate, *Wehrmacht*-ul a atacat un hambar din satul Mazie Bati, unde se refugiase un grup de Partizani Roșii, conduși de ofițerul Chugunov. Grupul a fost lichidat în timpul atacului. Guvernul pârât nu a contestat susținerea petentului, că sătenii sunt cei care au informat germanii de prezența, în hambar, a Partizanilor Roșii

și, mai exact, că Meikuls Krupniks (proprietarul hambarului), Bernards Šķirmants și cele trei femei sunt cei responsabili de trădare. În plus, acest lucru a fost recunoscut în mod expres de curțile de primă instanță și de apel, fie raportat la toți bărbații implicați, fie, cel puțin, referitor la Meikuls Krupniks. În fine, nici în deciziile instanțelor interne și nici în observațiile Guvernului, nu s-a contestat faptul că sătenii implicați au fost recompensați pentru acțiunea lor, de comandamentul militar german.

În aceeași hotărâre, Secția de Drept Penal a reținut că sătenii din Mazie Bati au organizat în mod regulat pază de noapte. Această practică seamănă cu cea a poliției auxiliare letone, în satele învecinate, care a fost consemnată, de exemplu, în ordinul scris emis de ofițerul de comandă al poliției locale, la 25 februarie 1944. Pentru scopurile prezentei cauze, Curtea a considerat suficient să precizeze că, dat fiind comportamentul acestor bărbați și condițiile existente la acea vreme în regiune, petentul și ceilalți Partizani Roșii au avut motive legitime să considere că acești fermieri nu erau „locuitori pașnici” – termen folosit în cauză de Senatul Curții Supreme – ci colaboratori ai armatei germane.

În hotărârea sa din 30 aprilie 2004, Secția de Drept Penal a încercat să justifice colaborarea sătenilor prin necesitatea de a-și proteja familiile împotriva Partizanilor Roșii. Curtea a respins acest argument. Ea a reiterat faptul că național-socialismul este, în sine, absolut contrar valorilor fundamentale pe care se bazează Convenția, astfel încât, oricare ar fi motivul invocat, el nu poate coferi nicio legitimitate atitudinilor pro-naziste sau colaborării active cu forțele Germaniei naziste²⁷. În plus, sătenii trebuie să fi știut că luând partea unuia dintre beligeranți s-ar expune ei înșiși riscului unor represalii din partea celuilalt.

Având în vedere aspectele de mai sus, Curtea nu a fost convinsă că cei șase bărbați uciși la 27 mai 1944 puteau fi considerați, în mod rezonabil, „civili”. În acest sens, ea a precizat că Regulamentul anexat Convenției de la Haga din 1907 nu definește noțiunile de „civil” sau „populație civilă”. Pentru a califica drept civili victimele din Mazie Bati, Secția de Drept Penal s-a întemeiat pe art. 50 din Protocolul Adițional la Convențiile de la Geneva referitoare la protecția persoanelor civile în timp de război, adoptat în 1977. Într-adevăr, această prevedere instituie prezumția că orice persoană care nu aparține uneia dintre categoriile predefinite de combatanți, sau în privința căreia există un dubiu sub acest aspect, trebuie să fie considerată „civil”. Totuși, acest Protocol, redactat și adoptat la peste 30 de ani după evenimentele invocate, nu poate fi aplicat retroactiv pentru a califica acțiunile atribuite petentului. În plus, presupunând că tratatele amintite au fost un progres, iar nu un regres al dreptului internațional umanitar, faptul că în Convenția de la Geneva din 1949 nu a fost inclusă o astfel de prezumție demonstrează că nu există nici un motiv ca, în 1944, ea să fie deja considerată parte a dreptului cutumiar. În plus, chiar art. 5 din Convenția din 1949 instituie excepții pe baza cărora persoanele care au abuzat de statutul lor „civil” pot fi private de drepturile și de privilegiile lor speciale. Pe scurt, nu există nimic care să demonstreze că *jus in bello*, așa cum exista el în 1944,

²⁷ A se vedea, *mutatis mutandis*, *Lehideux și Isorni c. Franța*, hotărârea din 23 septembrie 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-VII, p. 2886, §53 și, de asemenea, *Marais c. Franța*, nr. 31159/96, decizia Comisiei din 24 iunie 1996, DR 86, p. 184; *Garaudy c. Franța* (decizie), nr. 65831/01, ECHR 2003-IX.

prevede ca o persoană care nu îndeplinește condițiile formale pentru a fi calificată drept „combatant”, trebuie să fie inclusă automat în categoria „civililor”, cu toate garanțiile corespunzătoare.

De asemenea, Curtea a reținut că operațiunea din 27 mai 1944 a avut un caracter selectiv. Dosarul cauzei indică în mod clar faptul că Partizanii Roșii nu au intenționat niciun moment să atace chiar satul Mazie Bati – de pildă, cu scopul de a executa toți locuitorii și de a incendia clădirile. Curtea nu a apreciat necesar să tranșeze disputa părților referitoare la chestiunea de a ști dacă un tribunal militar *ad hoc* creat în detașamentul Partizanilor a pronunțat sau nu o hotărâre. Ea a reținut doar că operațiunea Partizanilor s-a îndreptat împotriva a șase bărbați clar identificați, bănuși de colaborare cu ocupantul nazist. Partizanii au percheziționat casele fiecăruia dintre cei șase bărbați și i-au executat doar după ce au descoperit puști și grenade oferite de germani – probe materiale ale colaborării. În schimb, cu excepția celor trei femei a căror situație va fi examinată mai jos, toți sătenii au fost cruțați. În special, niciun copil din sat – inclusiv copiii celor care au fost executați – nu a avut de suferit. În fine, nu au fost incendiate decât două case, cele care aparțineau sătenilor Meikuls Krupniks și Bernards Šķirmants.

Curtea a examinat dispozițiile speciale ale Regulamentului anexat Convenției de la Haga din 1907, pentru a stabili dacă a existat o bază juridică plauzibilă care să justifice condamnarea petentului, cel puțin pentru unul dintre actele sale. În acest sens, ea a precizat că instanțele letone nu au efectuat, în deciziile lor, o analiză detaliată și completă a Regulamentului citat, ci s-au referit doar la unele dintre articolele sale, fără să explice incidența lor în cauza petentului. Având în vedere acest aspect, precum și faptul că la acea vreme nu exista o practică sau o jurisprudență consolidată, internă sau internațională pentru interpretarea Convenției și a Regulamentului anexă, Curtea a considerat că este necesar să recurgă la sensul literal și universal acceptat al formulărilor utilizate.

În hotărârea sa din 30 aprilie 2004, Secția de Drept Penal a invocat trei articole din Regulamentul citat: art. 23 §1 (b), care prevede că este ilicită „uciderea sau rănirea cu viclenie a persoanelor care fac parte din națiunea sau din armata dușmană”; art. 25, care interzice atacurile asupra „orașelor, satelor, așezărilor sau clădirilor care nu sunt apărate”; și, în fine, art. 46 §1, care instituie obligația de a respecta anumite drepturi fundamentale, precum „drepturile și onoarea familiei, viața persoanelor și proprietatea privată”. Prezenta cauză vizează o operațiune militară țintă, constând în executarea selectivă a colaboratorilor înarmați ai inamicului nazist, care erau bănuși a fi, în mod legitim, o amenințare la adresa Partizanilor Roșii și ale căror acțiuni provocaseră deja moartea câtorva dintre camarazii lor. În consecință, Curtea nu a fost convinsă de susținerea Guvernului pârât, potrivit căreia în cauză ar fi vorba despre „un sat fără apărare”. De fapt, operațiunea nu era deloc diferită de cele efectuate, în aceeași perioadă, de forțele armate ale Puterilor Aliate sau de membrii Rezistenței locale din multe țări europene ocupate de Germania nazistă. În plus, instanțele interne nu au explicat de ce au considerat că operațiunea a fost executată „cu viclenie”, în sensul art. 23 din Regulamentul de la Haga, în loc să o interpreteze drept „truc de război” legitim, permis de art. 24.

În fine, referitor la infracțiunea de „jaf” pentru care a fost acuzat petentul în fața instanțelor interne și care este incriminată de art. 28 și 47 din Regulament, Curtea a

precizat, din nou, că petentul nu a fost condamnat pentru această faptă și că acuzația de furt a bunurilor personale sau a hranei sătenilor nu a fost, în cele din urmă, reținută. Nici faptul că Partizanii Roșii au confiscat armelor oferite sătenilor de administrația militară germană nu poate fi calificat drept „jaf”, în sensul atribuit în mod obișnuit acestui termen, deoarece armele nu intră în categoria „proprietății private”.

În susținerea Guvernului, la 27 mai 1944 petentul ar fi trebuit să știe că actele lui constituiau o crimă de război, deoarece până la acea dată autoritățile sovietice judecaseră deja și condamnaseră la moarte numeroși soldați din armata germană, pentru abuzuri similare celor comise de unitatea lui. În acest sens, Guvernul s-a referit mai ales la procesul Kharkov, care se desfășurase cu aproximativ șase luni mai devreme. El nu a explicat însă în ce fel comportamentul unității implicate în operațiunea din Mazie Bati era identic sau similar actelor comise de soldații germani judecați la Kharkov. Deciziile instanțelor interne au păstrat tăcerea în această privință. Prin urmare, Curtea a apreciat că acest argument al Guvernului nu poate fi reținut.

Având în vedere aspectele de mai sus, Curtea a apreciat că nu s-a probat suficient faptul că atacul din 27 mai 1944 a fost, *per se*, contrar legilor și cutumelor războiului, așa cum au fost ele codificate în Regulamentul anexat Convenției de la Haga din 1907. În consecință, față de caracterul sumar al motivării instanțelor letone, ea a statuat că în dreptul internațional nu există niciun temei juridic plauzibil, care să justifice condamnarea petentului pentru rolul său de comandant al unității care a executat operațiunea din 27 mai 1944.

Referitor la situația celor trei femei ucise la Mazie Bati, și anume mama lui Meikuls Krupniks, soția acestuia aflată în luna a noua de sarcină și soția lui Bernards Šķirmants, Curtea a precizat că, în opinia sa, calificarea juridică a împrejurărilor în care ele au murit depinde în mod esențial de răspunsul la două întrebări: în primul rând, dacă și în ce măsură ele au participat la trădarea grupului lui Khugunov, în februarie 1944 și, în al doilea rând, dacă uciderea lor a fost plănuită de la început de Partizanii Roșii sau dacă membrii unității petentului au depășit de fapt puterile care le fuseseră conferite. Și de această dată, Curtea nu poate decât să regrete caracterul general și sumar al motivării instanțelor interne, care nu permite niciun răspuns precis la aceste întrebări. În ceea ce o privește, Curtea a precizat că există două posibile explicații pentru cele întâmplate.

O primă explicație este aceea că femeile au participat la trădarea oamenilor lui Chugunov și că executarea lor, în timpul operațiunii din 27 mai 1944, a fost plănuită din start. Guvernul nu a contestat susținerea petentului, potrivit căruia femeile au scăpat vigilenței Partizanilor Roșii refugiați în hambar și au stat de pază în timp ce bărbații au mers în satul învecinat să avertizeze garnizoana germană, iar apoi, după uciderea Partizanilor, mama lui Krupniks a dezbrăcat cadavrele. Această versiune pare să fie susținută de faptul că cele trei femei sunt singurele care au fost ucise, în timp ce, de pildă, soția lui Vladislavs Šķirmants a fost cruțată. Dacă așa stau lucrurile, Curtea trebuie să conchidă că și femeile au abuzat de statutul lor „civil”, ajutând în mod deschis și concret pe cei șase bărbați din Mazie Bati care au colaborat cu ocupantul nazist. În aceste condiții, concluzia Curții referitoare la bărbații executați în timpul operațiunii din 27 mai 1944 este aplicabilă, în general, și celor trei femei.

A doua explicație ar fi aceea că execuția femeilor nu a fost plănuită inițial de oamenii petentului și de ofițerii lor superiori, astfel încât moartea lor a fost conse-

cința unui abuz de putere. Ținând seama de toate circumstanțele relevante ale cauzei, Curtea a apreciat că nici un asemenea abuz de putere și nici operațiunea militară aferentă nu pot fi considerate, în mod rezonabil, o violare a legilor și a cutumelor războiului, așa cum sunt ele codificate în Regulamentul de la Haga. În acest scenariu, Curtea a admis că actele comise de membrii unității petentului împotriva celor trei femei puteau că constituie, *prima facie*, fapte penale incriminate de dreptul general, fie că este vorba de omor, de ucidere din culpă, de lovituri cauzatoare de moarte, de lăsare fără ajutor sau de una dintre „infracțiunile militare” la care s-a referit petentul. În calitate de fapte penale incriminate de dreptul general, ele trebuie examinate prin raportare la dreptul intern aflat în vigoare la acea dată.

Drept intern. Presupunând că moartea celor trei femei din Mazie Bati a fost consecința unui abuz de putere al Partizanilor Roșii, Curtea a precizat, referitor la cei șase bărbați, că deciziile instanțelor letone nu conțin nicio indicație cu privire la gradul precis al implicării petentului în uciderea lor. Nu s-a susținut nicio clipă că el însuși ar fi executat femeile, că a ordonat acest lucru sau că și-a instigat camarazii în acest sens. Curtea a statuat că deși condamnarea petentului s-a întemeiat pe dreptul intern, ea a fost în mod manifest contrară exigențelor art. 7 din Convenție, pentru motivul care va fi expus în cele ce urmează.

În prezenta cauză, părțile și terțul intervenient au acceptat faptul că legislația penală internă care se aplică evenimentelor din 27 mai 1944 constă în Codul penal al Rusiei sovietice, adoptat în 1926, care a devenit aplicabil pe teritoriul leton în temeiul Decretului din 6 noiembrie 1940. Articolul 14 al acestui Cod a stabilit termene de prescripție de trei, cinci sau zece ani, în funcție de durata condamnării. Cu toate că același text a instituit și două excepții de la regula prescripției, este evident că niciuna dintre ele nu a fost relevantă pentru cazul petentului. Legat de acest aspect, Curtea a reținut că prevederile Convenției din 1968 privind inaplicabilitatea regimului prescripției la crimele de război și la crimele împotriva umanității nu vizează decât infracțiunile expres prevăzute de art. 1 al Convenției, iar nu și faptele incriminate de dreptul general, care rămân sub incidența prescripției. În consecință, chiar presupunând că în timpul operațiunii din Mazie Bati petentul ar fi comis una sau mai multe infracțiuni grave, incriminate de Codul din 1926, Curtea a precizat că nu-i rămâne decât să constate faptul că termenele de prescripție aferente au expirat în mod definitiv la împlinirea a zece ani de la comiterea faptelor, adică în 1954.

Guvernul a contestat aplicabilitatea regimului prescripției și a invocat prevederile Codului penal din 1961, care au inclus în categoria infracțiunilor sustrate acestui regim juridic, toate faptele penale sancționate cu pedeapsa capitală. El a subliniat „continuitatea” incriminării în ceea ce privește actele petentului, care s-a păstrat din 1944. Curtea a respins acest argument. Codul penal invocat de Guvern a fost adoptat în 1961, adică la o dată la care, potrivit Codului penal anterior, condamnarea pentru infracțiunile atribuite petentului era deja prescrisă de șapte ani. Cu toate că art. 45 al Codului din 1961 prevede că regimul prescripției nu se aplică automat infracțiunilor însoțite de pedeapsa cu moartea, el nu conține nicio clauză de retroactivitate care să permită aplicarea excepției amintite la infracțiunile comise în trecut. Prin urmare, petentul nu putea să prevadă, în 1961 sau ulterior, faptul că infracțiuni a căror condamnare s-a prescris definitiv vor redeveni, cândva, susceptibile de a fi pedepsite.

Curtea a statuat, într-o cauză anterioară, că art. 7 din Convenție nu interzice extinderea regimului prescripției prin aplicarea imediată a unei norme procedurale, atunci când este vorba de infracțiuni care nu au fost niciodată supuse prescripției²⁸. Totuși, când este vorba de fapte incriminate de dreptul general, acest text al Convenției împiedică, în principiu, orice reinstituire a posibilității de a pedepsi autorii unor fapte pentru care s-a prescris deja răspunderea penală. Din susținerile Guvernului rezultă în mod clar că exact acest lucru s-a întâmplat în prezenta cauză. Legat de acest aspect, Curtea a reiterat faptul că termenele de prescripție, care sunt o trăsătură comună a sistemelor juridice interne ale părților contractante, urmăresc câteva scopuri, printre care se numără asigurarea securității juridice, a încrederii în normele legale și prevenirea violării drepturilor celor acuzați, scopuri care ar putea fi afectate dacă instanțele ar trebui să decidă pe baza unei probațiuni care, în urma trecerii timpului, ar fi putut deveni incompletă²⁹.

De asemenea, Curtea nu a contestat faptul că autoritățile letone nu au putut să demareze cercetări penale împotriva celor bănuți că ar fi comis infracțiuni între 1940 și 1991, decât după restabilirea independenței Letoniei, în 1991. Ea a precizat însă că în dreptul leton nu există și nu a existat niciodată o dispoziție legală care să permită suspendarea sau extinderea termenelor de prescripție, exclusiv pe motiv că infracțiunile vizate au fost comise într-un moment în care țara se afla sub ocupație străină.

Pe scurt, chiar presupunând că la 27 mai 1944 petentul a comis una sau mai multe fapte incriminate de dreptul internațional general, condamnarea lor s-a prescris definitiv în 1954 și ar fi contrar principiului predictibilității, inerent art. 7 din Convenție, ca petentul să fie pedepsit pentru aceste infracțiuni la aproape o jumătate de secol după împlinirea termenului de prescripție.

(ii) *Articolul 7 §2*

În subsidiar, Guvernul a susținut că comportamentul petentului în timpul atacului din Mazie Bati „avea caracter penal potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate”, în sensul art. 7 §2 din Convenție. În legătură cu acest aspect, Curtea a precizat că, în principiu, de fiecare dată când instituțiile Convenției au examinat o cauză din perspectiva art. 7 §2, ele nu au mai considerat necesar să o examineze și din perspectiva art. 7 §1³⁰. Curtea a subliniat că în prezenta cauză nu există niciun motiv pentru a evita această abordare, astfel încât, de vreme ce

²⁸ *Coëme et alii* (Hotărâre), *supra cit.*, §149.

²⁹ A se vedea *Stubbings et alii c. Regatul Unit*, hotărârea din 22 octombrie 1996, Reports 1996-IV, p. 1502-03, §51; *Coëme et alii* (hotărâre), *supra cit.*, §146.

³⁰ A se vedea *De Becker c. Belgia*, nr. 214/56, Decizia Comisiei din 9 iunie 1958, Yearbook 2, p. 214; *X. c. Norvegia*, nr. 931/60, Decizia Comisiei din 30 mai 1961, Collection of Decisions of the European Commission on Human Rights no. 6, p. 41; *X. c. Belgia*, nr. 1028/61, Decizia Comisiei din 18 septembrie 1961, Yearbook nr. 4, p. 325; *Naletilič c. Croația* (Decizie), nr. 51891/99, ECHR 2000-V, precum și deciziile pronunțate în *X. c. Belgia* (nr. 268/57), *Touvier și Papon (nr. 2)*, *supra cit.*; pentru o motivare mai extinsă, a se vedea *Penart c. Estonia* (decizie), nr. 14685/04, 24 ianuarie 2006, și *Kolk și Kislyiy* (Decizie), *supra cit.*

a examinat cauza din perspectiva art. 7 §1, nu mai este nevoie să o examineze și din perspectiva art. 7 §2. Oricum, chiar presupunând că art. 7 §2 s-ar aplica prezentei cauze, totuși, operațiunea din 27 mai 1944 nu poate fi considerată „criminală potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate”.

c) Concluzie

Pentru considerentele arătate mai sus, Curtea a ajuns la concluzia că petentul nu putea să prevadă în mod rezonabil, la 27 mai 1944, că acțiunile sale ating gravitatea unei crime de război, din perspectiva lui *jus in bello* în vigoare la acea vreme. Prin urmare, în dreptul internațional nu a existat nicio bază juridică plauzibilă care să justifice condamnarea petentului pentru o astfel de infracțiune. Chiar presupunând că petentul a comis una sau mai multe fapte incriminate de dreptul național, răspunderea pentru aceste infracțiuni s-a prescris cu mult timp în urmă. Așadar, nici dreptul intern nu putea fi invocat ca temei al condamnării petentului.

În consecință, art. 7 din Convenție a fost violat.

VII. Aplicarea art. 41 din Convenție

Articolul 41 din Convenție prevede: „În cazul în care Curtea constată că a avut loc o violare a Convenției sau a Protocoalelor sale și dacă dreptul intern al Înaltei Părți Contractante nu permite decât înlăturarea parțială a consecințelor acestei violări, Curtea acordă părții lezate, dacă este cazul, o reparație echitabilă”.

A. Prejudiciu

Potentul a solicitat acordarea următoarelor despăgubiri, fără să distingă în mod clar între daune materiale și daune morale:

- a) 687.000 euro, pentru tulburarea și neliștea prin care a trecut în timpul procesului penal;
- b) o sumă suplimentară de 3.000.000 euro, pentru suferința pe care a îndurat-o în timpul arestului preventiv;
- c) 500.000 euro, pentru trauma de a nu fi putut participa, în timpul perioadei de detenție, la funeraliile fiului său și a doi frați;
- d) 5.000 USD, drept compensație pentru o bucată de teren pe care a fost nevoit să îl vândă ca să-și poată angaja un apărător în fața instanțelor interne;
- e) 30.000 USD, drept compensație pentru un apartament pe care a fost nevoit să îl vândă ca să-și poată acoperi cheltuielile medicale;
- f) 7.000 euro, în scopul remunerării lui M.K., un anchetator din Biroul pentru Apărarea Constituției, pentru perioada în care s-a ocupat de cazul petentului;
- g) 680.000 euro, sumă care reprezintă remunerația primită de procurori datorită faptului că au instrumentat cauza petentului;
- h) 1.000.000 euro, drept compensație pentru prejudiciul pe care judecarea și condamnarea sa le-au adus onoarei și reputației lui;
- i) 5.187.000 euro, ca urmare a „condamnării lui nelegale”.

Guvernul a precizat că doar prejudiciul provocat prin una sau mai multe violări ale Convenției, constatate de Curte, poate justifica o cerere despăgubire, în temeiul art. 41 din Convenție. Cele mai multe dintre daunele invocate de petent sunt legate de cereri care au fost deja respinse de Curte în decizia privind admisibilitatea plângerii, pronunțată la 27 decembrie 2007 și, prin urmare, nu au nicio legătură cu pretinsa violare a art. 7. În special, *Guvernul* a arătat că nu găsește niciun motiv pentru care ar avea obligația să achite petentului sume care reprezintă remunerația membrilor organelor de cercetare și de urmărire penală, având în vedere că aceste cheltuieli au fost suportate de stat, iar nu de petent.

Cât despre restul sumelor pretinse, *Guvernul* a susținut că ele sunt nerealiste și excesive. De vreme ce vinovăția petentului pentru uciderea celor nouă săteni „a fost dovedită dincolo de orice îndoială rezonabilă”, iar petentul însuși este cel care a „provocat suferința sătenilor din Mazie Bati”, fără ca el să fi fost obligat să achite vreo compensație bănească în favoarea supraviețuitorilor sau să exprime scuze, Curtea nu ar trebui să îi acorde nimic cu titlu de daune morale. Constatarea unei violări reprezintă, în sine, o reparație echitabilă pentru orice prejudiciu moral invocat de petent.

Curtea a reiterat faptul că, potrivit art. 41 din Convenție, o condiție esențială pentru acordarea unor reparații privind daune materiale constă în existența unei legături de cauzalitate între prejudiciul invocat și violarea constatată³¹. Exact aceeași regulă se aplică și raportat la prejudiciul moral. În prezenta cauză, cea mai mare parte a sumelor pretinse de petent nu au nicio legătură de cauzalitate cu violarea art. 7 din Convenție pe care a constatat-o Curtea. Totuși, prejudiciul moral suferit de petent ca urmare a acestei violări este neîndoienic, deși cuantumul sumei pe care a pretins-o cu acest titlu este, în mod evident, excesivă. În consecință, statuând pe baze echitabile, potrivit art. 41 din Convenție, și în considerarea celorlalte circumstanțe speciale ale cauzei, Curtea a acordat petentului suma de 30.000 euro, pentru prejudiciul moral suferit și pentru alte cheltuieli rambursabile.

B. Cheltuieli de judecată

Petentul a solicitat Curții acordarea sumei de 3.000 lati (LVL), echivalentul a 4.200 euro, cu titlu de cheltuieli de judecată. El nu a prezentat însă nicio probă scrisă, în sprijinul pretențiilor sale.

Guvernul a susținut că solicitarea petentului, care nu se întemeiază pe nicio probă scrisă, nu întrunește exigențele fundamentale stabilite în acest sens în jurisprudența Curții.

Curtea a reamintit că pentru acordarea cheltuielilor de judecată în temeiul art. 41 din Convenție ele trebuie să fie actuale și să fi fost necesare celui care pretinde restituirea lor. În special, conform Regulii 60 §2 din Regulamentul Curții, orice petit formulat în temeiul art. 41 și detaliat într-o enumerare trebuie să fie însoțit de înscrisuri probatorii relevante, în absența cărora Camera poate să respingă acel petit,

³¹ *Nikolova c. Bulgaria* [GC], nr. 31195/96, §73, ECHR 1999-II; *Podkolzina c. Letonia*, nr. 46726/99, §49, ECHR 2002-II.

în tot sau în parte. Cheltuielile de judecată sunt rambursabile doar în limita în care ele au legătură cu violarea pe care a constatat-o Curtea³². Solicitarea petentului sub acest petit formulat în termeni foarte generali, nu este susținută de nicio probă scrisă și, prin urmare, se respinge.

Opinia concurentă a Judecătorului Myjer

1. Sunt profund conștient că această cauză va avea consecințe emoționale, nu doar pentru petent și pentru persoanele care, la fel ca petentul, au fost membri în trupele de comando ale Armatei Roșii și în grupurile de Partizani, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, ci și pentru descendenții bărbaților și ai femeilor care au murit la 27 mai 1944 în Mazie Bati și, în general, pentru acei oameni care au crezut în mod sincer că rezultatul procedurilor interne derulate împotriva petentului a fost cel corect. Acesta este motivul pentru care am decis, în mod excepțional, să formulez o opinie concurentă, în care să pot explica propriile mele motive pentru care am votat de partea majorității, în prezenta cauză. În mod normal, un judecător nu ar trebui să își exprime gândurile personale cu privire la o hotărâre pe care a votat-o. Totuși, cred că în acest caz excepțional, comentariile mele pot, cel puțin, să clarifice faptul că în spatele exprimării juridice în care a fost redactată această hotărâre a Curții de la Strasbourg, există mai multe puncte de vedere.

2. Când am citit prima dată dosarul acestei cauze, reacția mea aproape imediată a fost aceea de a considera că evenimentele din Mazie Bati, din 27 mai 1944, au fost atroce. Imaginați-vă care ar fi fost propria voastră reacție dacă ați fi fost martori la uciderea celor pe care îi iubiți sau a consătenilor voștri. Dar am simțit, de asemenea, că nu ar fi corect ca petentul să fie condamnat pentru aceste evenimente 54 de ani mai târziu. Acest lucru mi se părea o nedreptate flagrantă, cu excepția cazului în care el era de fapt urmărit pentru participarea la acele evenimente, imediat după producerea lor (sau după ce au ajuns la cunoștință publică) și reușise să se sustragă condamnării. Dar nu a fost așa. Dimpotrivă, ceea ce s-a întâmplat în acea zi pare să fi fost evenimente larg cunoscute, iar după al Doilea Război Mondial petentul a fost chiar decorat ca erou de război, pentru activitățile lui în calitate de Partizan. Și chiar presupunând că aceste evenimente (și participarea petentului la ele) nu ar fi cunoscute, el nu ar putea fi condamnat decât dacă infracțiunile de care era bănuît erau sus-trase regimului prescripției – cu excepția cazului în care dreptul internațional umanitar ar fi pretins altfel.

3. Legat de acest aspect, am fost tentat inițial să analizez dacă – în circumstanțele foarte speciale ale cauzei – punerea sub acuzare a petentului era, *per se*, atât de nedreaptă încât să determine ca întregul proces să fie nedrept. După mai multă chibzuință, am acceptat că această cauză trebuie analizată exclusiv din perspectiva art. 7. Așa se face că am votat, împreună cu colegii mei, în favoarea inadmisibilității plângerii, raportat la art. 6 (decizia de admisibilitate, din 20 septembrie 2007).

³² A se vedea, *inter alia*, *Iatridis c. Grecia* (satisfacție echitabilă) [GC], nr. 31107/96, §54, ECHR 2000-XI; *Beyeler c. Italia* (satisfacție echitabilă) [GC], nr. 33202/96, §27, 28 mai 2002; *Svipsta c. Letonia*, nr. 66820/01, §170, ECHR 2006 (extrase).

Sunt convins că procedurile interne au fost însoțite de garanțiile art. 6. Din modul în care a fost instrumentată cauza la nivel intern, reiese că și judecătorii naționali au avut păreri diferite referitor la consecințele juridice care ar trebui atașate stării de fapt. Având în vedere că starea de fapt este strâns legată de problemele juridice cărora trebuie să li se dea un răspuns din perspectiva art. 7, sunt de acord cu motivarea generală a hotărârii.

4. De principiu, Curții nu îi revine sarcina să înlocuiască punctul de vedere al instanțelor interne cu propria ei părere. Autoritățile naționale, în special instanțele, sunt, în primul rând, cele care trebuie să constate starea de fapt și să rezolve problemele de interpretare a legislației interne. Situația este aceeași și atunci când dreptul intern face trimitere la norme de drept internațional general sau la acorduri internaționale. Rolul Curții este limitat la a stabili dacă efectele unei asemenea interpretări sunt compatibile cu prevederile Convenției³³. Totuși, într-o cauză ca aceasta, unde starea de fapt și interpretarea dreptului intern și internațional sunt atât de întrepătrunse, există și motive pentru a analiza dacă, raportat la starea de fapt, normele interne și internaționale au fost aplicate într-o manieră care să nu poată fi considerată arbitrară. Curtea este competentă să revizuiască împrejurările care fac obiectul unei plângeri, din perspectiva întregului ansamblu de exigențe ale Convenției. În acest scop, ea este liberă să atribuie stării de fapt a cauzei, constatate pe baza probațiunii administrate în fața sa, o caracterizare juridică diferită de cea pe care o formulează una dintre părți sau, dacă este nevoie, poate să analizeze starea de fapt în alt mod³⁴.

5. Din câte știu, aceasta este prima cauză în care Curtea a fost sesizată pentru a se pronunța cu privire cu evenimente petrecute în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în care persoana judecată nu a făcut parte din rândul naziștilor sau a aliaților și a colaboratorilor lor, ci din tabăra Puterilor Aliate, care luptau împotriva naziștilor.

Articolul 6 din Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg a precizat în mod clar că „Tribunalul creat prin Acordul [de la Londra] (...) pentru judecarea și pedepsirea principalilor criminali de război din țările europene ale Axei va avea puterea să judece și să pedepsească persoane care, acționând în interesele țărilor europene ale Axei, fie ca simpli indivizi, fie ca membri ai unor organizații, au comis oricare dintre următoarele infracțiuni”.

În continuare, sunt enumerate aceste infracțiuni, în următorii termeni:

„Următoarele acțiuni, sau oricare dintre ele, constituie crime aflate în competența Tribunalului, pentru care se va angaja răspunderea individuală: (...)

a) *Crime împotriva păcii*: și anume, plănuirea, pregătirea, inițierea sau purtarea unui război de agresiune, sau a unui război care violează tratate internaționale, acorduri sau garanții, sau participarea la un plan comun sau la o conspirație pentru a comite oricare dintre crimele de mai sus;

b) *Crime de război*: și anume, violări ale legilor și ale cutumelor războiului. Astfel de violări vor include, însă nu limitativ, omorul, relele tratamente sau deportarea pentru muncă forțată sau în orice alt scop, a populației civile din teritoriile

³³ *Waite și Kennedy c. Germania* [GC], nr. 26083/94, §54, ECHR 1999-I; *Streletz, Kessler și Krenz c. Germania* [GC], nr. 34044/96, 35532/97 și 44801/98, §90, ECHR 2001-II.

³⁴ *Streletz, Kessler și Krenz, supra cit.*, §111.

ocupate, omorul sau relele tratamente aplicate prizonierilor de război sau persoanelor aflate pe mare, uciderea ostaticilor, jefuirea proprietății publice sau private, distrugerea voluntară a marilor aglomerări urbane, a orașelor sau a satelor, sau devastarea care nu este justificată de o necesitate militară;

c) *Crime împotriva umanității*: și anume, omorul, exterminarea, înrobirea, deportarea, și alte acte inumane comise împotriva oricărei populații civile, înainte de război sau în timpul războiului, sau persecuțiile pe criterii politice, rasiale sau religioase, în scopul executării sau în legătură cu orice infracțiune care intră în competența Tribunalului, indiferent dacă violează sau nu dreptul intern al statului în care a fost comisă.

Liderii, organizatorii, instigatorii și complicii care participă la conceperea sau la executarea unui plan comun sau a unei conspirații pentru a comite oricare dintre crimele de mai sus sunt răspunzători pentru toate actele comise de orice persoană, în executarea unui astfel de plan”.

Și, cu toate că s-a spus de la bun început că Procesul de la Nürnberg nu trebuie să fie considerat mai mult decât o pârinitoare „dreptate a învingătorilor”, pe motiv că după al Doilea Război Mondial crimele de război și crimele împotriva umanității comise de Aliați nu au fost niciodată judecate la nivel (inter)național, s-a urmărit – din câte știu – să se pună capăt problemei: Procesul de la Nürnberg și procesele subsecvente, la nivel intern și internațional, ale naziștilor și ale complicilor lor, aveau să fie ultima „decizia judecătorească” de drept penal cu privire la ceea ce s-a întâmplat în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. După aceea, toate statele putea începe cu *tabula rasa*.

6. Sub acest aspect, prezenta cauză este diferită de altele, cum ar fi, de pildă, *Papon c. Franța*. Persoane ca Papon au fost colaboratori naziști și nu aveau nici un drept să se plângă de faptul că erau judecați pentru crime de război sau pentru crime împotriva umanității, după mulți ani de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial. În decizia de admisibilitate din 15 noiembrie 2001, plângerea lui Papon pentru violarea art. 7 §2 a fost declarată inadmisibilă, pentru următoarele motive: „(...) Curtea subliniază că paragraful al doilea al art. 7 prevede în mod expres că acest articol nu trebuie să afecteze judecarea și pedepsirea unei persoane, pentru orice acțiune sau inacțiune care, la data comiterii ei, avea caracter penal potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate. Aceasta se aplică și crimelor împotriva umanității, în privința cărora s-a instituit imprescriptibilitatea, prin Statutul Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg, care consituie Anexa Acordului Aliaților din 8 august 1945, și printr-o lege franceză din 26 decembrie 1964 care, referindu-se în mod expres la acest Acord, prevede că răspunderea pentru crimele împotriva umanității este imprescriptibilă³⁵”.

7. Prin urmare, cauza se deosebește și de cele referitoare la persoane judecate pentru crime împotriva umanității sau pentru crime de război, comise după al Doilea Război Mondial și după Procesul de la Nürnberg. După Nürnberg, nicio persoană care a comis crime împotriva umanității sau crime de război nu putea susține, în mod

³⁵ *Touvier c. Franța*, nr. 29420/95, Decizia Comisiei din 13 ianuarie 1997, Decisions and Reports (DR) 88-B, p. 148, 161.

rezonabil, că nu și-a dat seama de natura actelor sale. Mă refer, în acest sens, și la motivarea Curții, formulată în decizia de admisibilitate din 4 ianuarie 2006, în cauza *Penart c. Estonia*, nr. 14685/04:

„(...) Cu toate că Tribunalul de la Nürnberg a fost creat pentru judecarea principalilor criminali de război din țările europene ale Axei, pentru infracțiuni comise înainte sau în timpul celui de-al Doilea Război Mondial Curtea precizează că validitatea universală a principiilor referitoare la crimele împotriva umanității a fost confirmată ulterior, *inter alia*, de Rezoluția nr. 95 adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite (11 decembrie 1946), iar mai târziu de Comisia de Drept Internațional. Prin urmare, răspunderea pentru crime împotriva umanității nu poate fi limitată doar la naționalii anumitor state și exclusiv la actele care au fost comise în intervalul temporal special aferent celui de-al Doilea Război Mondial. În acest context, Curtea subliniază că art. I (b) din Convenția privind inaplicabilitatea regimului prescripției la crimele de război și la crimele împotriva umanității prevede faptul că nici un termen de prescripție nu va fi aplicat crimelor împotriva umanității, indiferent de data la care au fost comise și indiferent dacă au fost comise în timp de război sau în timp de pace (...)”.

8. Precizez că Guvernul leton a admis faptul că procesul Kononov poate fi considerat și un fel de dreptate tardivă a învingătorilor și că procese de acest gen „au contribuit la o compensare a inadvertențelor Procesului de la Nürnberg”. Mă voi abține, totuși, să comentez acest argument specios.

9. Înainte de a detalia câteva dintre aceste aspecte, trebuie să arăt că modul în care percep eu lucrurile este oarecum influențat de propria mea origine națională. M-am născut în Țările de Jos, imediat după al Doilea Război Mondial, și am crescut cu ideea că naștii și colaboratorii lor nu aveau deloc dreptate, pe când cei care au luptat împotriva naziștilor (inclusiv membrii grupurilor de rezistență) aveau perfectă dreptate. Indiferent de actele pe care le-au comis grupurile de rezistență împotriva forțelor germane de ocupație sau împotriva naționalilor olandezi care colaboraseră cu acestea, ele au fost comise întotdeauna pentru o cauză dreaptă. Dacă grupurile de rezistență au redus la tăcere colaboratorii care au transmis informații cu privire la evrei sau la persoane care se ascundeau, atunci ele au procedat corect. Iar în cazul în care, după război, o persoană care fusese membru al unui grup de rezistență a fost găsită vinovată pentru o crimă comisă în timpul războiului, acest lucru nu avea, cu siguranță, nicio legătură cu activitatea sa de rezistență, ci doar cu reglarea unor conturi personale sau cu infracționalitatea obișnuită.

Din câte știu, pe parcursul celui de-al Doilea Război Mondial, în Țările de Jos nu s-a întâmplat ca forțele de ocupație să furnizeze arme „cetățenilor” olandezi care se temeau de eventuale represalii ale grupurilor de rezistență.

10. Sunt convins că în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, situația a fost mai complicată în Letonia decât în Țările de Jos. Fără a trebui să adopt o poziție față de punctul de vedere al Guvernului leton, referitor la „*dubla ocupație*”, este clar, totuși, că în 1940 Letonia a fost încorporată în URSS și că, la 22 iunie 1941, Germania nazistă a lansat atacul împotriva URSS și, în acest context, a ocupat teritoriul leton cu scopul de a încorpora Letonia în *Reichul* german. Letonia a fost ocupată la 5 iulie 1941. Ulterior, Armata Roșie a încercat să recucerească teritoriul

pe care îl pierduse URSS. Chiar pe teritoriul ocupat al Letoniei, au avut loc acte de sabotaj împotriva Germanilor, care au fost executate de trupe de comando ale Armatei Roșii și ale Partizanilor Roșii.

Trebuie să recunosc că, pentru o clipă, am luat în considerare faptul că s-ar putea să fi existat o deosebire între comportamentul pe care l-au avut ocupanții germani în țări precum Letonia, față de comportamentul lor în altă parte, dacă s-ar fi putut presupune că, spre deosebire de alte țări ocupate, în Letonia ei nu au comis crime de război sau crime împotriva umanității. Dacă așa ar fi stat lucrurile, s-ar putea ca unii locuitori ai Letoniei să fi fost iertați pentru fapta de a considera legitimă colaborarea cu aceste forțe de ocupație. Totuși, după ce am citit capitolul *Războiul de agresiune împotriva Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice* din Hotărârea Tribunalului Militar Internațional pentru Judecarea Principalilor Criminali de Război (Hotărârea de la Nürnberg, din 1 octombrie 1946) și informațiile suplimentare privind uciderile în masă, în special a bărbaților, a femeilor și a copiilor cu descendență evreiască sau romă, care au avut loc în Letonia în timpul ocupației germane, sunt pe deplin convins că lucrurile nu au stat deloc astfel. Sub acest aspect, sunt de acord cu motivarea formulată în hotărâre, potrivit căreia nu a existat nici în Letonia vreo justificare pentru atitudinea pro-nazistă sau pentru colaborarea activă cu naziștii.

11. Petentul – care s-a născut în Letonia și a trăit în această țară până la momentul ocupației germane – a fost membru al unuia dintre grupurile speciale de comando ale URSS.

În februarie 1944, un grup de Partizani aflați sub comanda lui Chugunov s-a oprit în satul Mazie Bati. Potrivit hotărârii din 30 aprilie 2004, pronunțată de Secția de Drept Penal a Curții Supreme a Letoniei, unul dintre sătenii din Mazie Bati a trădat grupul de Partizani în favoarea germanilor, care i-au ucis. Potrivit petentului, în acest act de trădare au fost de fapt implicați mult mai mulți săteni. Oricum ar fi, ulterior acestor evenimente germanii le-au dat câtorva săteni câte o pușcă, muniție și câte două grenade. Un alt grup de Partizani, aflat sub comanda petentului, a fost trimis la Mazie Bati. La 27 mai 1944, aceștia au intrat în sat, au percheziționat câteva case și au ucis bărbații și femeile – inclusiv o femeie însărcinată – în a căror case au găsit arme oferite de germani.

12. Nu am nicio îndoială că – din neprevădere – uciderea bărbaților și a femeilor din Mazie Bati, la 27 mai 1944, ar putea fi considerată un act criminal. Cu toate că ar putea să pară de înțeles faptul că Partizanii doreau să se răzbune pentru trădarea și pentru masacrul cărora le-au fost victime camarazii lor – sau chiar că au vrut să dea un exemplu altor sate letone, care ar fi fost dispuse să colaboreze cu forțele germane de ocupație – ei nu ar fi trebuit să recurgă la soluția „ochi pentru ochi și dinte pentru dinte”, ci s-ar fi convenit să aleagă alte modalități de acțiune. Chiar în caz de război, și chiar recunoscând dificultățile pe care le întâmpina un grup de Partizani care trebuia să ia prizonieri colaboratorii și să îi transporte într-un loc sigur pentru a fi judecați, ei nu ar fi trebuit să omoare pe loc acești oameni. În plus, unele omoruri au fost înfiorătoare. Și, cu toate că instanțele interne nu au constatat vinovăția petentului pentru fapta de a fi ucis el însuși sătenii, acesta pare să fi fost totuși răspunzător, în calitate de comandant de campanie aflat în misiune, de vreme ce acțiunile invocate s-au petrecut sub comanda lui.

13. Ar fi trebuit oare ca petentul să fi fost conștient, la acea vreme, de natura penală a faptelor sale?

Sunt puțin mai ezitant atunci când vine vorba să răspund afirmativ la această întrebare. Așa cum am arătat mai sus, este de înțeles că Partizanii nu doreau să lase nepedepsite trădarea și masacrul camarazilor lor. De asemenea, din datele stării de fapt reiese în mod clar că trupele de comando conduse de Kononov au acționat doar împotriva acelor săteni în a căror case au fost găsite arme oferite de germani – aspect care a făcut pe deplin rezonabilă calificarea sătenilor drept colaboratori. Și, într-adevăr, în calitate de membru al Partizanilor – care trebuie considerat un combatant – el ar fi trebuit să cunoască regulile lui *jus in bello*, așa cum s-a arătat în hotărâre. Una dintre aceste reguli pretinde în mod expres respectarea drepturilor populației civile care *nu* este implicată, ea însăși, în ostilități. Dar ce se întâmplă în cazul în care există motive temeinice să se creadă că unele persoane civile au colaborat activ cu inamicul, că au trădat camarazi Partizani și că le-au provocat astfel moartea crudă? Dar dacă acești civili – care, mai mult, sunt propriii compatrioți ai Partizanilor – sunt înarmați chiar de același dușman cu care luptă Partizanii? Oare mai sunt ei îndreptățiți să beneficieze de același grad de protecție ca *adevărații* non-combatanți? Sau pot fi să fie echivalați dușmanului însuși, adică să fie considerați adversari combatanți? Și, pentru a dezvolta acest argument, mai poate oare petentul să susțină, așa cum a făcut-o, că sătenii nu reprezentau dușmanul, ci erau compatrioții lui? Există răspunsuri acceptabile sau chiar de bun-simț, la aceste întrebări? Cu o oarecare ezitare, am ajuns la concluzia că – indiferent care ar fi statutul sătenilor care au trădat primul grup de Partizani și care au acceptat arme de la forțele de ocupație germane – petentul ar fi trebuit să știe că nici chiar în circumstanțele foarte speciale ale cauzei nu puteau fi justificate represaliile și modul în care acestea au fost efectuate.

14. Oare evenimentele petrecute la Mazie Bati pot fi considerate o crimă împotriva umanității sau o crimă de război și, dacă este așa, acest lucru implică cumva faptul că autoritățile Letoniei au procedat corect atunci când au condamnat petentul, după 54 de ani de la data evenimentelor? Sub acest aspect, doresc să subliniez că nu toate crimele comise în timpul războiului pot fi considerate crime de război. Motivele care stau la baza săvârșirii anumitor infracțiuni și scara la care acestea sunt comise, sunt considerente relevante, sub acest aspect.

În acest sens, sunt de acord cu precizarea Curții, potrivit căreia în 1944, singurele norme pertinente de drept internațional pozitiv erau Convențiile de la Haga din 1899 și din 1907. Procesul de la Nürnberg a avut loc după producerea evenimentelor invocate. Ulterior, s-au adoptat noi convenții de drept internațional umanitar (Convențiile de la Geneva din 1949 și Protocolul din 1977), iar cea mai recentă dezvoltare constă în crearea tribunalelor penale internaționale speciale – Tribunalul Penal Internațional pentru Fosta Iugoslavie, Tribunalul Penal Internațional pentru Ruanda, Curtea Specială pentru Sierra Leone – și, mai recent, un tribunal penal internațional general, Curtea Penală Internațională. Nu poate exista o afirmație mai clară a faptului că cele mai grave crime privesc umanitatea ca întreg și că ele nu trebuie să rămână nepedepsite. Dar toate acestea au urmat mai târziu. Cu toate că hotărârea Tribunalului de la Nürnberg a invocat aceleași Convenții de la Haga pentru a statua că nașiștii și aliații

lor au comis crime de război, Procesul de la Nürnberg este cel care, pentru prima dată, a făcut clar lumii întregi faptul că în viitor, oricui ar comite astfel de crime, i s-ar putea angaja răspunderea personală.

15. La fel ca majoritatea completului, cred că ceea ce s-a întâmplat la Mazie Bati în 27 mai 1944, nu poate fi considerat o crimă sustrasă oricărei prescripții, nici raportat la standardele internaționale aplicabile la acea vreme, nici potrivit standardelor interne. Prin urmare, în opinia mea, art. 7 a fost violat.

16. Față de circumstanțele cauzei, consider că quantumul compensației acordate de Curte este echitabil.

Opinia dizidentă conjunctă a Judecătorilor Fura-Sandström, David Thór Björgvinsson și Ziemele

Nu împărtășim opinia majorității potrivit căreia s-a produs o violare a art. 7, ca urmare a acuzării și a condamnării petentului în Letonia, pentru crime comise în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

1. Cauza ridică următoarele probleme de principiu: (1) Având în vedere lucrările pregătitoare ale Convenției și jurisprudența existentă, aceste cauze referitoare la procese pentru crime de război comise în timpul celui de-al Doilea Război Mondial trebuie să fie analizate din perspectiva art. 7 §1 sau a art. 7 §2? (2) Care este standardul de legalitate și de predictibilitate în astfel de cauze? (3) Ce efect are elementul timp, pentru aplicarea dreptului internațional relevant, a principiilor generale și a Convenției?

2. Curtea descrie în felul următor sarcina care îi revine în această cauză: „Curtea trebuie să analizeze criteriul predictibilității, mai exact, să stabilească din punct de vedere obiectiv dacă a existat un temei juridic plauzibil care să justifice condamnarea petentului pentru o crimă de război și, din punct de vedere subiectiv, dacă la momentul evenimentelor invocate, petentul ar fi putut să prevadă în mod rezonabil faptul potrivit căruia comportamentul său îl va face vinovat de comiterea unei asemenea infracțiuni”. Astfel, ea consideră cauza ca fiind circumscrisă sferei de aplicare a art. 7 §1, însă nu explică această opțiune și nu face nicio comparație cu jurisprudența existentă și nicio încercare pentru a distinge prezenta cauză de altele, similare. Curtea formulează o explicație circulară, precizând că de vreme ce a ales să examineze cauza din perspectiva art. 7 §1, nu mai este necesar să o analizeze și din perspectiva art. 7 §2. Așa cum se admite în hotărâre, până acum Curtea a abordat întotdeauna cauzele care implică crime internaționale, din perspectiva art. 7 §2. În trecut, Curtea a susținut de fiecare dată că, de principiu, condamnarea și pedepsirea pentru crime internaționale care au fost comise cu mulți ani în urmă nu este contrară Convenției, atunci când se aplică regula din art. 7 §2. Standardul a fost explicat în cauza *Touvier*³⁶, unde Comisia a precizat: „Comisia menționează că petentul a fost condamnat la închisoarea pe viață (...) la 20 aprilie 1994, pentru fapta de a fi ajutat și instigat la comiterea unei crime împotriva umanității. (...) Comisia consideră că nu

³⁶ *Touvier c. Franța*, nr. 29420/95, Decizia Comisiei din 13 ianuarie 1997, Decisions and Reports (DR).

este necesar să decidă dacă, la vremea comiterii ei infracțiunea pentru care a fost acuzat petentul putea fi calificată astfel.

Comisia trebuie să examineze acum dacă excepția prevăzută în art. 7 §2 este aplicabilă în circumstanțele prezentei cauze.

Comisia amintește că lucrările pregătitoare ale Convenției lasă să se înțeleagă faptul că scopul art. 7 §2 este acela de a preciza că acest articol nu afectează legile care, în împrejurările cu totul excepționale de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, au fost adoptate pentru a pedepsi crimele de război, trădarea și colaborarea cu dușmanul, și nu urmărește deloc să emită o judecată morală sau juridică asupra respectivelor legi³⁷. (...)

În fine, Comisia amintește că rolul său nu este acela de a analiza erori de fapt sau de drept care se pretinde că ar fi fost comise de o instanță națională, decât dacă, și doar în măsura în care, ele ar fi putut viola drepturile și libertățile protejate de Convenție³⁸. Comisia mai amintește apoi că interpretarea și aplicarea dreptului național sunt, ca regulă generală, sarcini care revin instanțelor naționale³⁹.

Din câte înțelegem, standardul *Touvier* este diferit de cel adoptat în prezenta cauză. Până acum, Curtea s-a limitat la o apreciere globală a lipsei de arbitrar și a compatibilității dintre prevederile Convenției și modul în care este aplicat și interpretat dreptul internațional.

3. În opinia sa concurentă, Judecătorul Myjer consideră corectă opțiunea Curții de a se raporta la art. 7 §2, în cauzele în care petenții au legătură cu crimele naziste și se încadrează, astfel, în sfera de aplicare a principiilor de la Nürnberg. Se pretinde că această cauză este diferită, deoarece petentul a făcut parte din tabăra Puterilor Aliate, care au luptat împotriva naziștilor. Temeiul juridic al unei asemenea abordări este neclar. De ce ar trebui ca răspunderea penală să depindă de tabăra în care luptau cei vinovați de crime de război? Cu siguranță nu există nimic în Convenție care să limiteze aplicarea art. 7 doar la crimele naziste. Dimpotrivă, articolul este redactat în termeni generali și cu un scop precis, așa cum demonstrează pe larg lucrările pregătitoare. Este adevărat, Convenția include azi mult mai multe state decât la vremea redactării ei. Faptul că s-a produs această expansiune, înseamnă oare că statele care au devenit mai recent parte la Convenție au drepturi și obligații diferite în temeiul art. 7? Sau, altfel spus, Convenția ar trebui oare să opereze cu standarde duble? Nu suntem de această părere. În cauza *Kolk și Kislyiy c. Estonia*⁴⁰, Curtea a statuat în mod clar că principiile de la Nürnberg au o validitate universală, în ciuda competenței limitate *ratione personae* a Tribunalului, la acea vreme.

4. Totuși, s-ar putea acredita ideea că, de acum înainte, contrar intenției pe care au avut-o statele în momentul redactării articolului, Curtea va examina condamnarea crimelor de război din perspectiva art. 7 §1. Acest paragraf se referă, într-adevăr, la dreptul internațional. Aprecierea legalității și a predictibilității, ar trebui să mai fie compatibilă și cu modul în care sunt înțelese aceste principii în dreptul internațional

³⁷ A se vedea nr. 268/57, dec. 20.7.57, Yearbook 1, p. 241.

³⁸ A se vedea, e.g., nr. 13926/88, dec. 4.10.90, D.R. 66, p. 209-225; nr. 17722/91, dec. 8.4.91, D.R. 69, p. 345-354.

³⁹ A se vedea, *inter alia*, nr. 10153/82, dec. 13.10.86, D.R. 49, p. 67.

⁴⁰ *Kolk și Kislyiy c. Estonia* (decizie), nr. 23052/04 și 24018/04, ECHR 2006-I.

penal. Există diferențe evidente între modul în care sunt înțelese legalitatea și predictibilitatea în dreptul penal intern și în dreptul penal internațional, nu în ultimul rând pentru că dreptul internațional este un sistem juridic diferit de sistemele juridice naționale (ar trebui remarcate și diferențele dintre sistemele de *common law* și cele de drept civil, în ceea ce privește definirea acestor principii) în materia creării normelor și prin modul în care acestea sunt interconectate⁴¹.

5. S-ar putea susține că, potrivit Convenției, Curtea poate dezvolta noi standarde referitoare la legalitate și la predictibilitate, atunci când este vorba de judecarea crimelor internaționale. În prezenta cauză, majoritatea nu pare să sugereze un asemenea rol al Curții. În orice caz, aceasta este o problemă juridico-politică fundamentală, într-o cauză în care este vizată aplicarea unor materii la fel de importante ale dreptului internațional⁴². În acest sens, este relevant următorul comentariu al Curții Internaționale de Justiție (CIJ) referitor la scopul dreptului internațional umanitar: „(...) foarte multe norme de drept umanitar aplicabile unui conflict armat sunt la fel de fundamentale pentru respectul ființei umane și pentru «considerentele elementare ale umanității»⁴³. Se pare că atât drepturile omului, cât și dreptul umanitar protejează aceleași valori, dar adesea în momente și în contexte diferite. CIJ a explicat apoi legătura dintre dreptul internațional umanitar și dreptul internațional al drepturilor omului: „În principiu, dreptul de a nu fi privat de viață în mod arbitrar se păstrează și în timpul ostilităților”⁴⁴. Iar testul referitor la conținutul privării arbitrare de viață rămâne să fie stabilit de *lex specialis* aplicabilă, adică de normele juridice aplicabile în conflictele armate, care reglementează conducerea ostilităților. În Avizul Consultativ *Consecințe juridice ale construirii unui zid în Teritoriul palestinian ocupat*, CIJ a dezvoltat: „În general, Curtea consideră că protecția oferită de convențiile privind drepturile omului nu încetează în cazul unui conflict armat, decât ca efect al unor prevederi derogatorii (...). În ceea ce privește legătura dintre dreptul internațional umanitar și dreptul internațional al drepturilor omului, sunt posibile, așadar, trei situații: unele drepturi pot constitui exclusiv materii de drept internațional umanitar; altele pot constitui exclusiv materii de drept internațional al drepturilor omului; iar altele pot constitui materii care aparțin ambelor domenii ale dreptului internațional. Pentru a răspunde întrebării care i-a fost adresată, Curtea va trebui să ia în considerare ambele domenii ale dreptului internațional, și anume dreptul internațional al drepturilor omului și, în calitate de *lex specialis*, dreptul internațional umanitar”⁴⁵.

⁴¹ Conform *M.C. Bassiouni*, Introduction to International Criminal Law, Ardsley, New York: Transnational Publishers, Inc., 2003, p. 198-204.

⁴² Trebuie reamintit că abordarea Curții este, până acum, cea evidențiată în cauza *Al-Adsani c. Regatul Unit*, unde s-a statuat faptul potrivit cu care Convenția „trebuie interpretată în lumina regulilor stabilite în Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor” și, în special, că trebuie să se țină seama de „orice reguli relevante ale dreptului internațional, aplicabile în relațiile dintre părți” (§55). *V.L. Wildhaber*, The European Convention on Human Rights and International Law, International and Comparative Law Quarterly, 2006, p. 230-231.

⁴³ Liceitatea utilizării sau a amenințării cu utilizarea armelor nucleare, Aviz Consultativ, ICJ Reports 1996, §79.

⁴⁴ *Idem*, p. 240, §25.

⁴⁵ Consecințe juridice ale construirii unui zid în Teritoriul palestinian ocupat, Aviz Consultativ, ICJ Reports 2003, §106.

Cu alte cuvinte, s-a dezvoltat un corp special de norme juridice pentru conflictele armate, care este adaptat particularităților unor asemenea situații. El instituie diferite drepturi, obligații și responsabilități pentru diferite părți ale conflictului. Înainte să decidă aplicarea propriului ei standard la aceste situații, Curtea Europeană a Drepturilor Omului trebuie să facă o evaluare atentă cu privire la ceea ce se află în joc. În orice caz, Curtea a fost întotdeauna atentă la curente și la obiectivele globale pe care le implică dezvoltările dreptului internațional umanitar și a dreptului internațional penal. Dacă prin această cauză Curtea nu se rezumă să dezvolte o nouă abordare, ci decide să o și aplice retroactiv, atunci decizia ei ar trebui să se bazeze pe argumente juridice temeinice. În sistemul Convenției, astfel de argumente sunt formulate, de obicei, de Marea Cameră.

6. Dificultatea cauzei constă, în principal, în faptul că procesul a avut loc după aproape șaiszeci de ani de la data evenimentelor invocate. Într-adevăr, așa cum a remarcat majoritatea completului Curții, reglementarea juridică internațională a conflictului armat a evoluat între timp. Totuși, Curtea nu precizează că statului pârât îi este interzis să judece criminali de război. Problema dobândește apoi un caracter mult mai tehnic și vizează aplicarea legii în timp sau, mai precis, în cazul nostru, normele dreptului inter-temporal⁴⁶. *Dicta* larg citată a Judecătorului Huber, din cauza *Isulele Palmas*, formulează regula în următorii termeni: „Un fapt juridic trebuie evaluat în lumina dreptului contemporan lui, iar nu în lumina dreptului existent la data când apare sau când se tranșează un diferend care îl implică”⁴⁷.

În Avizul Consultativ *Sud-Vestul African*, CIJ a precizat că, uneori, trebuie să se ia în considerare evoluția conceptelor. „Atentă cum este la necesitatea primară de a interpreta un instrument în conformitate cu intențiile pe care le-au avut părțile la momentul încheierii lui, Curtea este obligată să țină seama de faptul că noțiunile (...) nu sunt statice, ci, prin definiție, evolutive (...). Acesta este motivul pentru care, având în vedere instituțiile existente în 1919, Curtea trebuie să ia în considerare schimbările care au intervenit în ultima jumătate de secol, iar interpretarea pe care o dă nu poate să rămână neafectată de dezvoltarea ulterioară a dreptului, prin Carta Națiunilor Unite și pe calea dreptului cutumiar. În plus, un instrument internațional trebuie să fie interpretat și aplicat în cadrul întregului sistem juridic dominant la momentul interpretării”⁴⁸. De fapt, aceasta face parte din regula generală de interpretare a tratatelor internaționale, așa cum este precizată în Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor, care a codificat normele relevante ale dreptului internațional cutumiar de la acea vreme. În afară de semnificația obișnuită care trebuie atașată termenilor raportat la contextul lor, și de metoda interpretării în conformitate cu obiectul și cu scopul normelor, Curtea trebuie să aibă în vedere, *inter alia*, și „orice norme relevante ale dreptului internațional, aplicabile în relațiile dintre

⁴⁶ V.R. Higgins, *Time and Law: International Perspectives on an Old Problem*, *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 46, 1997.

⁴⁷ *Idem*, p. 515.

⁴⁸ Consecințele juridice asupra statelor, ca urmare a prezenței continue a Africii de Sud în Namibia (*Sud-Vestul African*), în ciuda Rezoluției Consiliului de Securitate nr. 276 (1970), *Aviz Consultativ*, ICJ Reports 1971, §53.

părți”⁴⁹. Curtea a susținut în mod constant că prevederile Convenției trebuie să fie interpretate în lumina regulii generale stabilite în Convenția de la Viena.

7. Majoritatea afirmă că Curtea Supremă letonă a aplicat retroactiv două instrumente internaționale. S-ar crea într-adevăr o problemă, atât raportat la Convenție, cât și la termenii dreptului internațional penal, dacă instanțele naționale ar aplica norma *post facto* într-o manieră care să extindă semnificația crimelor de război pentru care a fost condamnat petentul⁵⁰. Totuși, majoritatea nu a examinat și nici nu a discutat această problemă în mod adecvat. Atunci când Curtea precizează, în hotărârea ei, că instanța națională s-a întemeiat pe dispozițiile art. 50 din Protocolul Adițional la Convențiile de la Geneva din 25 august 1949 (Protocolul I), deși nu ar fi trebuit să procedeze astfel deoarece Protocolul a fost adoptat 30 de mai târziu, modalitatea potrivită de a stabili elementele de fapt relevante pentru dreptul internațional ar fi fost aceea ca instanța europeană să încerce măcar să stabilească dacă art. 50 exprima o dezvoltare recentă a dreptului internațional umanitar sau dacă textul lui era o codificare a dreptului internațional cutumiar.

8. Majoritatea conchide că petentul nu ar fi putut să prevadă faptul că acțiunile lui constituiau o crimă de război în sensul lui *jus in bello* existent la acea vreme, deoarece, *inter alia*, nouă săteni ar fi trebuit să prevadă faptul că comportamentul lor invita la represalii și că ei reprezentau un pericol legitim pentru Partizanii sovietici, având în vedere orientările lor pro-naziste și colaborarea cu naziștii. Din perspectiva majorității, instanțele naționale nu au demonstrat suficient că atacul din 27 mai 1944 asupra satului Mazie Bati din Letonia era contrar legilor războiului și că, prin urmare, exista o bază juridică în dreptul internațional care să justifice condamnarea petentului pentru fapta de a fi ordonat Partizanilor pe care îi conducea, să ucidă cei șase bărbați și cele trei femei, dintre care una era însărcinată.

9. Atunci când respinge constatările instanțelor naționale cu privire la statutul sătenilor, majoritatea se sprijină pe următoarea interpretare a Convenției de la Haga din 1907 și a Regulamentului Anexă (în continuare „Regulamentul de la Haga”). Potrivit Curții, Regulamentul de la Haga nu definește noțiunile de „civil” și de „populație civilă”. *Jus in bello* al aceluși timp nu prevedea că în situația în care o persoană nu îndeplinește criteriile pentru a fi calificată drept combatant, ei trebuie să i se asigure garanțiile de care beneficiază civilii.

10. Aceasta este o eroare raportat la termenii dreptului internațional umanitar aplicabil la acea vreme. În primul rând, este adevărat că regulamentul privind protecția civililor se afla atunci într-un stadiu destul de rudimentar, însă el exista. Este bine-cunoscut că: „Începând din secolul al XVII-lea, o trăsătură centrală a legilor conflictului armat a fost distincția dintre combatanți și civili”⁵¹. Acolo unde textul

⁴⁹ Pentru o astfel de interpretare a normei, a se vedea și *V.R. Higgins*, op. cit.

⁵⁰ Pentru provocările cărora trebuie să le răspundă Curtea atunci când trebuie să precizeze sfera de aplicabilitate a unei infracțiuni internaționale, a se vedea *Jorgic c. Germania*, nr. 74613/01, ECHR 2007 (extrase).

⁵¹ *V.C. Greenwood*, *The law of war (International Humanitarian Law)*, în *M.D. Evans*, *International Law*, Oxford University Press, 2003, p. 794. Curtea Penală Internațională pentru Ruanda a afirmat: „Principiul distincției dintre civili și combatanți a fost precizat pentru prima

Regulamentului de la Haga nu a fost destul de clar pentru majoritate și, întrucât aceasta a apreciat că motivarea instanțelor interne este insuficientă, ea ar fi trebuit să recurgă la toate celelalte mijloace disponibile în dreptul internațional, pentru a stabili sfera de aplicabilitate a reglementărilor pertinente și pentru a decide dacă instanțele interne au ajuns la concluzii arbitrare. Astfel, Curtea ar fi trebuit să acorde atenție, printre altele, Preambulului Convenției de la Haga din 1907, unde figurează așa-numita „clauză Martens”, care prevede: „În mod explicit, Înaltele Părți Contractante nu intenționează ca, în absența unei precizări scrise, situațiile neprevăzute să fie lăsate la hotărârea arbitrării a comandanților militari”. Curtea continuă: „În situații care nu sunt incluse în Regulamentul adoptat de Părți, locuitorii și beligeranții rămân sub protecția și sub guvernarea principiilor de drept internațional, așa cum rezultă ele din uzanțele consolidate între națiunile civilizate, din legile umanității și din imperativele conștiinței publice”⁵².

11. Foarte adevărat, Curtea nu are competența să interpreteze dreptul de la Haga sau de la Geneva. Pentru Curtea Europeană a Drepturilor Omului, alte reguli și principii de drept internațional sunt fapte care pot avea relevanță în cauză. Totuși, ele sunt fapte care trebuie stabilite cu grijă, luând în considerare toate mijloacele pe care le oferă dreptul internațional. În plus, Curtea a recurs întotdeauna la această procedură în acele cauze în care contextul normelor aplicabile de drept internațional este important⁵³. Pentru scopurile prezentei cauze, sunt relevante dezvoltări ale dreptului precum cele realizate prin Codul Lieber din 1863, prin Declarația de la St. Petersburg sau prin Manualul Oxford, deoarece toate acestea formulează principiul potrivit căruia beligeranții nu beneficiază de o libertate nelimitată în ceea ce privește alegerea mijloacelor și a metodelor de război, și condamnă supunerea persoanei la suferințe care nu sunt necesare. Codul Lieber din 1863 a fost invocat în decizia de admisibilitate a plângerii, dar a fost omis din hotărâre⁵⁴.

12. Faptul că instanța europeană atribuie sătenilor „orientări pro-naziste” nu îi poate priva, *per se*, de protecția acordată civililor potrivit dreptului internațional umanitar și, la fel, nici lipsa lor de simpatie, din motive istorice bine cunoscute, pentru Partizanii sovietici⁵⁵. Dacă majoritatea a vrut să decidă că acești șase bărbați și

dată în Declarația de la St. Petersburg”. *V.J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck, Customary International Humanitarian Law*, vol. I: Rules, Cambridge University Press, 2005, p. 3.

⁵² Potrivit CIJ, o „versiune modernă” a clauzei *Martens* figurează în art. 1 (2) al Protocolului Adițional I din 1977, iar „existența și aplicabilitatea sa neîntreruptă nu poate fi pusă la îndoială”. A se vedea Liceitatea utilizării sau a amenințării cu utilizarea armelor nucleare, *Aviz Consultativ*, ICJ Reports 1996, 257, 260.

⁵³ Pentru trimiteri *in extenso* la doctrină etc., a se vedea *e.g. Jorgic c. Germania*, §§40-47.

⁵⁴ *Kononov c. Letonia* (decizie), nr. 36376/04, 20 septembrie 2007, p. 23.

⁵⁵ Un istoric renumit, Norman Davis, descrie în felul următor al Doilea Război Mondial în Țările Baltice: „Vesticilor le este greu să înțeleagă, mai puțin privită din Talin, Riga sau Vilnius, posibilitatea crescândă a unei înaintări naziste, percepute ca o binecuvântată eliberare de Eliberare. (...) În Statele Baltice, în Bielorusia și în Ucraina, ei erau ovaționați ca eliberatori. Soldații germani erau cinstiți de sătenii locului, care le ofereau tradiționala întâmpinare cu pâine și sare. (...) În (...) Europa, care era succesiv ocupată atât de sovietici, cât și de naziști, elementul opțiunii era în general absent. Ambele regimuri totalitare încercau să impună supunerea prin teroare absolută. Pentru cei mai mulți oameni obișnuiți, perspectiva de

cele trei femei nu sunt civili, ci combatanți, și că, în această calitate, erau direct implicați în activitățile militare (fie că se numesc colaborare sau în alt fel), ea ar fi trebuit, cel puțin, să examineze cele patru condiții prevăzute în art. 1 al Regulamentului de la Haga, care distinge între combatanți și non-combatanți: „1. Sunt comandate de o persoană responsabilă pentru subordonații săi; 2. Au o emblemă distinctivă fixă care poate fi recunoscută de la distanță; 3. Poartă arme la vedere; și 5. Își desfășoară operațiunile în conformitate cu legile și cutumele războiului”⁵⁶. Principalele dificultăți pe care i le-a creat Curții abordarea aleasă de ea, sunt următoarele: în primul rând, Curtea nu este competentă să adauge noi criterii la regulile existente sau să substituie înțelegerea conceptelor, general adoptată în dreptul internațional, propria sa înțelegere a acestora, pentru a califica unele persoane drept combatanți; în al doilea rând, Curtea nu poate să reexamineze toate probele, inclusiv mărturiile victimelor acestei crime.

13. În fine, sfera de aplicabilitate a principiului predictibilității, așa cum a fost însușită de majoritate, rămâne neclară. Recent, în cauza *Vasiljević*, Tribunalul Penal Internațional pentru Fosta Iugoslavie a statuat, referindu-se la hotărârea Tribunalului de la Nürnberg: „Pentru a se angaja răspunderea penală, nu este însă suficient să se stabilească faptul că actul invocat a fost ilicit potrivit dreptului internațional, în sensul că este susceptibil să angajeze răspunderea unui stat care violează acea interdicție (...). Camera trebuie să se convingă ea însăși că această infracțiune de care este acuzat inculpatul a fost definită cu suficientă precizie *de dreptul internațional cutumiar*, astfel încât natura sa generală, caracterul ei penal și gravitatea ei aproximativă să fi fost suficient de predictibile și de accesibile. Atunci când face o astfel de apreciere, Camera ia în considerare specificitatea dreptului internațional, în special aceea a dreptului internațional cutumiar. Exigența suficientei precizii în definirea unei fapte penale constituie, de fapt, o parte a exigenței *nullum crimen sine lege*, și trebuie să fie evaluată în acest context”⁵⁷. În cauza *Streletz, Kessler și Krenz c. Germania*⁵⁸, deși preocupată în principal de aplicarea dreptului penal intern de instanțele germane, Curtea a conchis, *inter alia*: „Curtea consideră că *la data* când au fost comise, actele petentului constituiau, de asemenea, *infracțiuni definite cu suficientă predictibilitate și accesibilitate de normele dreptului internațional* privind protecția drepturilor omului”. Rămânem la părerea că, ținând seama de toate dezvolt-

a slujii sovieticilor ridica aceleași dileme morale ca aceea de a sluji fasciștilor. Pentru patrioți și pentru democrați, singurul mod de a acționa principial era încercarea suicidală de a se opune, în același timp, atât lui Hitler, cât și lui Stalin”. *V.N. Davis*, *Europe: A History*, Oxford University Press, 1996, p. 1033. În ceea ce privește natura regimului sovietic, se poate invoca următorul fapt: „Într-o singură noapte – 14 iunie 1941 – peste 15.000 de persoane au fost deportate din Letonia în Gulag. Totalul pierderilor umane care a rezultat în urma deportărilor, a masacrelor și a disparițiilor misterioase din timpul primului an al ocupației sovietice a fost estimat la 35.000”. *V.R.J. Misiunas, R. Taagepera*, *The Baltic States: Years of dependence, 1940-1980*, Berkeley, Los Angeles, University of California Press, 1983, p. 41.

⁵⁶ A se vedea, e.g., *J. Westlake*, *International Law. Part II. War*, 2nd ed., Cambridge University Press, 1913, p. 64-65.

⁵⁷ *Acuzarea c. Mitar Vasiljević*, Hotărârea Camerei din 29 noiembrie 2002, §§199, 201.

⁵⁸ *Streletz, Kessler și Krenz c. Germania* [GC], nr. 34044/96, 35532/97 și 44801/98, ECHR 2001-II.

tările normative internaționale relevante de la acea vreme, fapta de a ucide membri ai populației civile dintr-o națiune ostilă, în absența oricărei necesități militare aparente, a fost o crimă de război și că „esența crimei” era definită cu suficientă predictibilitate și accesibilitate de normele dreptului internațional⁵⁹. Asemeni Camerei, suntem de acord că petentul, în calitatea sa de comandant militar, trebuie să fi cunoscut legile relevante ale războiului.

14. În ceea ce privește intenția criminală sau conștientizarea, se aplică următorul standard: „*Mens rea* nu poate fi negată când natura ilicită a crimei de război este evidentă pentru o persoană rezonabilă. Atunci când un act este de natură obiectiv infracțională, inculpatul nu va fi exonerat pe temeiul unei pretense convingeri subiective în legalitatea comportamentului său”⁶⁰ ori a credinței că datorită politicii de stat el nu va fi pus niciodată sub acuzare⁶¹. Competența Curții nu se extinde însă atât de mult încât să-i permită acesteia să evalueze în suficiente detalii, probleme legate de *actus reus* și de *mens rea*. Acestea rămân în competența instanțelor naționale sau a tribunalelor penale internaționale, atunci când există.

Pentru aceste motive și, întrucât nu ne-am convins că instanțele naționale, condamnând petentul, au mers dincolo de esența definiției unei crime de război, așa cum exista în 1944, suntem ferm convinși că instanțele naționale erau mai bine plasate decât această Curte să decidă în cauza *Kononov*. Concluzia noastră este aceea că art. 7 nu a fost violat.

Opinia dizidentă a Judecătorului David Thór Björgvinsson

Doresc să subliniez, în plus față de opinia dizidentă conjunctă, următoarele aspecte:

1. Esența motivării formulate de majoritate se sprijină pe constatarea potrivit căreia, din cauza legăturilor pe care le aveau cu forțele armate germane, victimele masacrului de la Mazie Bati nu erau civili care să beneficieze de protecție, potrivit normelor relevante de drept internațional referitoare la războiul licit. Acest lucru explică motivul pentru care majoritatea se limitează să analizeze dacă a existat vreo violare a art. 7 §1.

În această privință, trebuie subliniat că instanțele naționale au stabilit că petentul, în calitate de comandant și de membru al forțelor armate ale Uniunii Sovietice, a fost implicat în masacrul de la Mazie Bati, din 27 mai 1944. De asemenea, pe baza unei cercetări ample și complete a stării de fapt, instanțele naționale au constatat că persoanele ucise erau civili care beneficiau de protecție conform dreptului internațional relevant. În plus, acestea au constatat că actele petentului constituie crime de război potrivit dreptului intern și internațional aplicabil. Prezenta Curte nu se află într-o poziție care să-i permită să respingă această constatare sau să răstoarne concluziile instanțelor naționale cu privire la starea de fapt a cauzei și la dreptul aplicabil. Procedând astfel, majoritatea a depășit simpla recalificare juridică a probelor care s-

⁵⁹ *Jorgic c. Germania*, nr. 74613/01, §114, ECHR 2007.

⁶⁰ *Y. Dinstein*, *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, Cambridge University Press, 2004, p. 245.

⁶¹ A se vedea opinia concurentă a Judecătorului Zupančič, în cauza *Streletz, Kessler și Krentz c. Germania*.

au administrat în fața Curții⁶². Ceea ce a făcut de fapt majoritatea trebuie să fie privit mai degrabă ca o reevaluare a constatărilor decisive de fapt care aparțin instanțelor naționale și este în contradicție cu jurisprudența consolidată a Curții, care susține că autoritățile interne, în special instanțele judecătorești, sunt cele cărora le revine în primul rând sarcina să constate elemente de fapt, să interpreteze legislația națională, inclusiv legislația care face trimitere la dreptul internațional.

2. Pentru a înțelege situația victimelor, este util, de asemenea, să plasăm povestea de la Mazie Bati, din 27 mai 1944, în contextul istoric mai larg.

Statul Letonia a fost proclamat în 1918. În 1940 Uniunea Sovietică a anexat Letonia. Așa cum s-a arătat în hotărâre, în 1941 Letonia a fost ocupată de Germania și apoi din nou de Uniunea Sovietică, la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial. În 1991, după colapsul Uniunii Sovietice, Letonia și-a redobândit independența.

Cu alte cuvinte, în perioada 1940-1991, Letonia a fost victima ocupației ostile a unor puteri străine. Atunci când s-au produs evenimentele invocate în această cauză, două regimuri totalitare, Germania nazistă și Uniunea Sovietică, își disputau teritoriul Letoniei, ignorând total drepturile letonilor la auto-determinare, drept care a fost întotdeauna – și care rămâne încă – pretenția lor legitimă fundamentală. Uniunea Sovietică nu urmărea să „elibereze” Letonia de Germania nazistă și să redea țării calitatea de stat suveran independent, ci dorea să obțină din nou controlul asupra Letoniei, pe care o considera una dintre Republicile Socialiste Sovietice. Lecțiile istoriei demonstrează că o astfel de situație încurajează războiul atunci când ambele puteri caută posibili colaboratori cu dușmanul printre persoanele din teritoriul ocupat, și recurg la criterii proprii – militare, politice sau de altă natură – pentru a stabili cine trebuie și cine nu trebuie să fie considerat un colaborator, conform propriilor lor scopuri și interese. Totuși, din perspectiva Letoniei, ambele puteri își întemeiau acțiunile pe o pretenție la fel de nelegitimă de a obține controlul asupra teritoriului. Acestea sunt împrejurările în care a avut loc masacrul de la Mazie Bati. Plasate în acest context istoric, atrocitățile cărora le-au fost victime civili letoni au fost comise de soldați aflați sub comanda reprezentantului militar al Uniunii Sovietice, care era o putere ostilă de ocupație, iar nu un eliberator al Letoniei.

Aflându-se sub ocupația Uniunii Sovietice până în 1991, letonii nu au fost în măsură să tragă la răspundere personalul militar al Uniunii Sovietice care era vinovat pentru crime de război comise împotriva poporului leton în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, decât după ce țara și-a redobândit independența, în 1991.

Contextul istoric este relevant din trei motive. În primul rând, el explică dificila dilemă în care trebuie să se fi aflat cei mai mulți civili letoni în ceea ce privește raportul lor cu forțele de ocupație. În al doilea rând, el explică motivele pentru care mă raliez majorității, în ciuda susținerilor petentului potrivit cărora acțiunile sale, în calitate de soldat al Uniunii Sovietice, nu ar trebui privite ca fiind îndreptate împotriva propriului său popor și, prin aceasta, contrare normelor internaționale ale războiului licit. În al treilea rând, el explică motivele pentru care petentul a fost acuzat abia în 1998 de comiterea unor crime de război, prin rolul pe care l-a avut în evenimentele din Mazie Bati.

⁶² *Streletz, Kessler și Krenz c. Germania* (GC), hotărârea din 22 martie 2001, §111.

3. Nu se contestă faptul că art. 7 §2 se referă, *inter alia*, la crime de război, așa cum sunt ele definite în dreptul internațional. Așa cum noțiunea juridică de „crimă de război” este neutră vizavi de identitatea statului pe care îl reprezintă, în calitate de soldați, preținșii infractori, nici art. 7 §2 nu face o astfel de distincție. Calificarea unui act drept crimă de război depinde de natura actului în sine și de împrejurările în care este comis, iar nu de statul pe care îl reprezintă autorii.

4. Prin acuzarea și condamnarea petentului pentru rolul pe care l-a avut în evenimentele de la Mazie Bati, din 27 mai 1944, s-a făcut dreptate. Date fiind vârsta și infirmitatea lui, petentul a fost condamnat la o pedeapsă modică cu închisoarea, de un an și opt luni. Și mai important este faptul că el a fost făcut răspunzător pentru crimele sale.